

ปาฐกถา อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ

30 ปีที่สอง : ชีวิตวิชาการ

วีระศักดิ์ จงสู่วิวัฒน์วงศ์

29 ตุลาคม 2553

กราบเรียนท่านอาจารย์อรรถสิทธิ์และบูรพาจารย์แห่งรามาริบัติ สวัสดิ์ พี่ ๆ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ และลูกเด็กเล็กแดงชาวรามาริบัติ

ผมรู้สึกได้รับเกียรติอย่างสูงจากอาจารย์ที่เคารพรักและจากผู้บริหารสถาบันแห่งนี้ ที่ได้ชวนผมมาเล่าเรื่องชีวิตที่ผ่านมาในช่วงสามสิบปีที่ผ่านมาให้ท่านอาจารย์ เพื่อน ๆ พี่ ๆ น้อง ๆ ได้ฟัง

การมีปาฐกถา อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ บ่งบอกถึงความเคารพรักที่พวกเราชาวรามาริบัติมีต่อท่านอาจารย์ และการได้รับเชิญเป็นผู้บรรยายครั้งนี้ก็บ่งบอกถึงความไว้วางใจรักใคร่เอ็นดูที่ท่านมีต่อลูกศิษย์คนนี้

ผมจะบรรยายในสามหัวข้อใหญ่ คือ

เรื่องแรก พัฒนาทางวิชาการ จากการหาจุดยืน สร้างผลงาน สร้างสถาบัน หรือ institutionalization และ การเป็นสถาบันพี่เลี้ยงหรือ mentoring institution

เรื่องที่สอง คือ การเป็นครูและพัฒนาระบบการศึกษาในสภาวะ โลกาภิวัตน์

เรื่องสุดท้าย เป็นงานที่ทำเกี่ยวกับสามจังหวัดชายแดนใต้

จุดอ่อนในการทำงานของผม คือ ไม่ค่อยได้จับบันทึกประสบการณ์ ทำให้การถ่ายทอดต้องใช้วิธีบรรยายเป็นสำคัญ ผมถือโอกาสที่จะมาบรรยายครั้งนี้เรียบเรียงประสบการณ์การทำงานวิชาการ โดยการเขียนลงในเอกสารประกอบการบรรยาย เนื้อหาในเอกสารจะมากกว่าเนื้อหาที่บรรยายเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ท่านที่สนใจอาจจะติดต่อขอเอกสารนี้จากทางสมาคมศิษย์เก่ารามาริบัติได้ ผมหวังว่าทางสมาคมฯ จะได้พิมพ์เอกสารนี้แจกหรือขายในราคาถูก เพื่อคนรุ่นต่อไปจะได้อ่านอย่างทั่วถึงและช่วยการพัฒนาวิชาการของเราต่อไป

ต้องขออนุญาตท่านผู้เข้าร่วมฟังการบรรยายและผู้อ่านว่า ผมถนัดที่จะเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ในทำนองเป็นกันเองมากกว่าเป็นวิชาการ เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นประสบการณ์ส่วนตัวในเงื่อนไขและสถานการณ์ต่าง ๆ อาจจะไม่ตรงกับทฤษฎีทางวิชาการ และไม่มีข้อมูลสถิติประกอบมากนัก อีกประการหนึ่ง ผมลำดับเหตุการณ์ที่เล่าเฉพาะแต่ละหัวข้อ เมื่อขึ้นหัวข้อใหม่อาจจะต้องย้อนเหตุการณ์กลับสู่อดีต ผมใช้ปี พุทธศักราช เวลาเล่าเหตุการณ์ในประเทศไทย และใช้คริสต์ศักราชเมื่อเล่าเรื่องนานาชาติ

ท้าวความเดิม

ผมเคยมาเล่าเรื่องการผจญภัยในยุคเดือนตุลาให้พวกเราฟังในปาฐกถารจิต นูรี เมื่อปี พ.ศ. 2545 หรือแปดปีที่แล้ว ท่านที่ไม่ได้ฟังอาจจะหาอ่านได้จากหนังสือที่บันทึกเรื่องเล่าของผมครั้งนั้นซึ่งจัดพิมพ์โดยสมาคมศิษย์เก่ารามาริบัติสองครั้ง และโดยเพื่อนฝูงและลูกศิษย์ลูกหาอีกครั้ง ถ้าสนใจอยากได้หนังสือเล่มนั้น หรือ อยากนำไปเผยแพร่ก็แจ้งให้ผมทราบได้นะครับ

ผมจบแพทยศาสตรบัณฑิตจากคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดีเมื่อปี พ.ศ. 2517 เป็นลูกศิษย์รุ่นที่ 4 ระหว่างเรียนทำกิจกรรมปลุกกระดมนักศึกษาต่อต้านเผด็จการทหารและเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปรับใช้ประชาชน ต่อมาเป็นแพทย์ฝึกหัดอยู่โรงพยาบาลนครราชสีมา ผมได้นำคนงานโรงพยาบาลประท้วงขอขึ้นค่าแรงได้สำเร็จ เป็นผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์อำเภอด่านขุนทดในปี พ.ศ. 2518 สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน จนเป็นที่รักของทุกคน กลับเข้ามาเรียนที่อาชีวศาสตร์เขตอ่อนอยู่หกเดือนในปี พ.ศ. 2520 และเข้าป่าร่วมขบวนการปฏิวัติของกระบวนกรนักศึกษา กรรมกร และชาวนา ในปีนั้น โดยเป็นแพทย์ประจำเขตจรยุทธภูซางรอยต่อจังหวัดอุดรธานี เลย และ หนองคาย ต่อมาปี พ.ศ. 2523 ทรยศตั้งท้องสภาพยากลำบากมากจึงออกจากปากลับบ้านที่หาดใหญ่ ทำงานโรงพยาบาลเอกชนได้หนึ่งปี สมัครเข้าเป็นอาจารย์ในคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2525

การแสวงหาจุดยืนทางวิชาการของตนเอง

ตอนเริ่มกลับเข้ารับราชการในหน่วยเวชศาสตร์ชุมชนนั้น เพื่อน ๆ ที่จบแพทย์รุ่นเดียวกันที่อยู่ต่อในโรงเรียนแพทย์จบบอร์ดกันหมดแล้ว เวลาเดินทางเข้าไปโรงเรียนแพทย์แต่ละครั้งจะเห็นสายตาคบร้าจ้องมองผมเหมือนสงสัยว่าจะมาสมัครเรียนต่อ

ปี พ.ศ. 2525 ครบรอบ 200 ปี รัตนโกสินทร์ อาจารย์วิจารณ์ พานิช ซึ่งเป็นคณบดีมอบหมายให้ สม โภชกรรัตนโกสินทร์ โดยปราบพยาธิในอำเภอหาดใหญ่ 20 หมู่บ้าน ผมนำทีมออกไปตรวจดูจากระแล้วเก็บข้อมูลลงในแบบฟอร์มแจกนับด้วยมือ พบว่าอัตราการติดเชื้อพยาธิปากขอไม่แตกต่างในสองวัฒนธรรม แต่การติดเชื้อพยาธิไส้เดือนและพยาธิแส้ม้า ในวัฒนธรรมหนึ่งพบมากเป็นพิเศษ นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยเมื่อสี่สิบปีก่อนหน้านั้นที่อาจารย์จำลอง หรินสุด สำรวจพยาธิภาคใต้ ก็พบว่าพยาธิไส้เดือน และพยาธิแส้ม้า ซึ่งเข้าร่างกายทางปากลดลงมาก แต่พยาธิปากขอซึ่งเข้าร่างกายทางผิวหนังไม่ลดลง ผมอภิปรายว่าเมื่อสังคมเจริญทางวัตถุมากขึ้น ความสะอาดเรื่องมือเพิ่มขึ้น ก่อนความสะอาดเรื่องสุขาภิบาลอย่างอื่น เรื่องนี้เป็นงานตีพิมพ์ชิ้นแรกที่ผมรู้สึกสนุกมาก และรู้ว่าจุดยืนทางวิชาการของเรา น่าจะอยู่ที่การหาข้อมูลในพื้นที่มาวิเคราะห์หาข้อสรุป และอภิปรายให้คนอื่นฟังในรูปแบบของวิชาการ เมื่อผมไปเรียนวิชาระบาดวิทยาที่ออสเตรเลียในปี พ.ศ. 2527 จึงรู้ว่าใช่เลย นี่ก็คือตัวตนทางวิชาการของเรา

การเรียนที่ออสเตรเลียเป็นเพียงจุดเริ่มต้นกระตุ้นจุดประกาย ผมศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเองในเรื่องที่เกี่ยวกับการวิจัยอย่างต่อเนื่องตลอดสามสิบปี โดยวิจัยพื้นที่ภาคใต้เป็นหลักในห้าปีแรก หลังจากนั้นจึงจัดการเรียนการสอนหลักสูตรนานาชาติเป็นที่ปรึกษาองค์การอนามัยโลกและทำให้หน่วยงานที่สร้างขึ้นเป็น mentoring institute สร้าง statistical package และจัดการเรียนการสอนทางไกลนานาชาติ และใช้ฐานความสำเร็จเหล่านี้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์และศักยภาพในการวิจัยของหน่วยงานต่าง ๆ ในเอเชียและในภาคใต้ของเรา

การทำงานในพื้นที่

แนวความคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งได้จากกิจกรรมนักศึกษาในสมัยที่เป็นนักศึกษาแพทย์ คือ การเข้าหา เรียนรู้ และร่วมทำงานและแก้ปัญหาให้กับมวลชน ความคิดนี้ทำให้ผมทำงานด่านขุนทด เข้าป่าลงเขตจรยุทธ และเมื่อกลับมาทำงานในเมืองอีกครั้งก็ต้องลงพื้นที่ การรู้จักพื้นที่เป็นเรื่องสนุกเพลิดเพลิน ถึงแม้จะให้ผลตอบแทนในระยะสั้นเป็นตัวเงินน้อยกว่าการทำงานด้านคลินิก แต่ก็เป็นที่ทุนของชีวิตและเป็นองค์ประกอบของความสำเร็จรยะยาว ผู้ใหญ่ในสังคมตะวันตกส่งเสริมให้ลูกหลานออกเผชิญชีวิตในโลกกำลังพัฒนา ขณะนี้ผู้ใหญ่ในเมืองไทยเน้นให้ลูกหลานเรียนสูง ๆ จบไว ๆ จะได้ทำมาหากินสร้างความมั่งคั่งในเวลาอันสั้น ความรับรู้โลกและฐานความคิดของคนรุ่นใหม่ของเราจึงค่อนข้างแคบ

เมื่ออยู่ด่านขุนทด ผมหัดขับรถมอเตอร์ไซด์และรถยนต์ ในช่วงวันหยุดผมจะลงเยี่ยมสถานีอนามัยและชาวบ้านในพื้นที่จนทะเลบุรีโปรง จากเขตติดต่อพรมแดนภาคกลาง อำเภอไชยบาดาล จังหวัดลพบุรี จนถึงด่านใน ด่านนอกติดอำเภอโนนไทย ขามทะเลสอ และสี่กั๊ก

เมื่อกลับมาภาคใต้ ผมก็ชักชวนคณาจารย์แพทย์ลงเยี่ยมลูกศิษย์ตั้งแต่ พื้นที่จังหวัดชุมพร ซึ่งคิดเขตประจวบคีรีขันธ์ ของภาคกลางไปจรดอำเภอตากใบ และสุโขทัย โกลก ชายแดนมาเลเซีย ความคุ้นเคยกับพื้นที่ เจ้าหน้าที่ และผู้คน เป็นฐานการทำงานทางวิชาการที่สำคัญ ทศนคติแบบนี้เป็นพลังขับเคลื่อนทำให้ผมทำงานนานาชาติในช่วงต่อมา

พื้นที่ซึ่งทำหายที่สุด คือ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมกับคนไทยในภาคอื่น ในช่วงต้นที่เป็นอาจารย์แพทย์ เย็นวันหนึ่งประมาณปี พ.ศ 2528 ผมนำคณะนักศึกษาแพทย์กลับจากการดูงานศูนย์วิชาการสาธารณสุขต่างๆ ในจังหวัดยะลา ภารกิจของเราคนใหญ่ ถนนแคบ บังเอิญไปเถี่ยวชาวบ้านมะลายุ่งอายุที่จักรยานข้างทางล้มลง คนขับรถซึ่งเป็นไทยพุทธตกใจมาก ผมลงไปเจรจากับญาติ นำผู้บาดเจ็บเข้าโรงพยาบาลเงินผู้ป่วยผ่านห้องฉุกเฉิน ไปเอ็กซเรย์จนแพทย์รับไว้รักษาในหอผู้ป่วยเรียบร้อยแล้ว ผมจึงได้ไปประกันคนขับรถออกจากสถานีตำรวจ กว่าจะกลับถึงหาดใหญ่ก็หลังเที่ยงคืน แต่ทุกอย่างเรียบร้อยด้วยดี ชาวบ้านให้อภัย คนรถทั้งหลายก็สนิทสนมกับเรามากขึ้น ประสบการณ์ทำนองเดียวกันที่ น่ากลัวกว่า เกิดขึ้นสมัยทำงานที่ด่านขุนทดในปี พ.ศ. 2518 ผู้ป่วยทำหมันชายมีเลือดออกในถุงอวัยวะขนาดเท่าผลมะนาว เนื่องจากผมห้ามเลือดได้ไม่สนิท จึงจัดการแก้ปัญหาพูดคุยกับผู้ป่วยและให้เขาพักอยู่กับผมในบ้านพักแพทย์ ต่อมาไม่ช้าทุกอย่างก็ปรกติ เขาเอาผลไม้มาให้และนำเพื่อนบ้านมาทำหมันอีก บทเรียนเหล่านี้บอกเราว่า ถ้าเราผิดพลาดต้องยอมรับผิดแต่เนิ่น ๆ ทำงานรับใช้ประชาชนอย่างดีที่สุด คนทั่วไปจะให้อภัย และเราจะทำงานต่อไปได้

ทศนคติทำนองนี้ของผมมีพัฒนาการย้อนหลังกลับไปไกลกว่านั้น สมัยเป็นนักเรียนเตรียมแพทย์ปีหนึ่ง ผมได้อ่านหนังสือในห้องสมุด สโมสรนักศึกษา ชื่อ วิชิชนะมิตรและจงใจคนเขียนโดย เดล คาร์เนกี เขาบอกว่าเมื่อเราผิด เราต้องยอมรับโดยสงบ ขอโทษ และรับผิดชอบแก้ไข หนักก็จะกลายเป็นเบา ตอนออกมาจากป่าใหม่ ๆ ผมคนหนึ่งทีวีจินเรื่องจอมยุทธจักรจางซานฟง ซึ่งคนนี้เป็นผู้ค้นคิดมวยไท่เก๊ก อาจารย์สั่งให้เขาฝึกวิชาโดยการ โยนเต้าหู้ไปบนอากาศแล้วกระโดดคว้า โดยไม่ให้เต้าหู้แตก วิชานี้จึงเน้นการควบคุมเป้าหมายด้วยความนุ่มนวล ต่อมาเมื่อฝึกวิชาได้สำเร็จสามารถใช้กิ่งหวีลวดคู่กับคู่ต่อสู้ผู้มีดาบ กิ่งหวีต้องหลบคมดาบตลอดเวลาแต่ขณะเดียวกัน จางซานฟงก็สามารถบังคับให้ปลายกิ่งหวีลวดเลี้ยวไปตัดข้อมือคู่ต่อสู้จนดาบหลุดมือได้ เรื่องนี้เป็นเพียงนิยาย แต่สื่อปรัชญาเต๋าที่ว่าความอ่อนโยน ถ่อมตนเป็นยุทธวิธีที่ดีในการควบคุมสถานการณ์

การลือกทางเดินแบบนี้มนวลนี้ เป็นพื้นฐานในการพัฒนาฐานวิชาการของผมและของหน่วยงานที่ผมรับผิดชอบ ในตอนหลังเมื่อผมอายุห้าสิบกว่าปีได้อ่านงานบางส่วนของเราที่จื่อปรมจารย์ลัทธิเต๋าจึงพบว่า ยุทธศาสตร์ในการสร้างสถาบันของผมตรงกับหลักรัฐศาสตร์อู่เหวย อู่ แปลว่าปราศจาก เหวย แปลว่าเป้าหมาย หลักการของอู่เหวย คือ ผู้นำจะใช้วิธีนุ่มนวลทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้สึกว่ามีผู้ครอบงำด้วยวัตถุประสงค์ที่ผู้นำกำหนดขึ้น พวกเขาจะมีพลังสร้างสรรค์ ความเจริญงอกงามจะเกิดได้ดีกว่าวิธีการใช้อำนาจบีบบังคับให้คนทำงาน ผมใช้แนวคิดนี้ในการสอนนักศึกษา และสร้างสถาบัน จิตใจของผู้จัดการแบบอู่เหวยยังเป็นจิตที่ลดอคติ หรือตัวตนแห่งอำนาจลง ทำให้การเข้าสู่และออกจากความรับผิดชอบในหน้าที่เป็นไปอย่างสงบ

การสร้างสถาบัน

ในต้น ทศวรรษ 1980 มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์เริ่มส่งเสริมระบาดวิทยาคลินิก โดยเลือกโรงเรียนแพทย์ที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์สามแห่ง คือ ศิริราช จุฬา และ ขอนแก่น มีทุนไปเรียนวิชานี้ต่อเนื่องกันถึงสิบกว่าปี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ไม่อยู่ในสายตา จะพยายามแทรกตัวเข้าไปขอรับการสนับสนุนเท่าไรก็ไม่สำเร็จ แต่การไม่ได้เข้าอยู่ในเครือข่ายนั้นก็อาจจะเป็นโชคดี เพราะเครือข่ายนี้มีวิสัยทัศน์ที่เป็นระบบค่อนข้างแข็ง สร้างการแข่งขันภายในเครือข่ายสูง ฝรั่งสร้างวิสัยทัศน์ค่อนข้างเป็นสูตรสำเร็จ ใช้ในการตรวจสอบวินิจฉัยความถูกต้องทางวิทยาศาสตร์ คนเอเชียอยากพัฒนาก็ต้องไปเรียนแล้วนำมาปรับใช้ วิสัยทัศน์ของทุกคนก็จะเป็นสูตรสำเร็จคล้าย ๆ กันหมด การไม่เข้าเครือข่ายนี้ไม่ได้มีโอกาสรับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการเป็นขั้นเป็น

อัน แต่ทำให้ไม่ถูกรอบงาและไม่ถูกปลุกปั่นให้ ต้องพยายาม “เพิ่มความสามารถในการแข่งขัน” ทำเช่นนี้ตรงข้ามกับวิธีการของอุ๊เหวย

การไม่ได้ทุนสนับสนุนแบบระยะยาวที่ มอ. ทำให้ผมต้องกระเหิมกระแห่ม เสาะแสวงหาทรัพยากรสนับสนุนมาสร้างหน่วยงานด้วยตนเอง ต้องมีความคิดและจุดขายที่เป็นตัวของตัวเอง อีกทั้งต้องสร้างองค์กรจากความไม่มี ว่างไปแล้วการแข่งขันเป็นการถูกกำหนดให้ต้องวิ่งหรือเคลื่อนไหวอยู่ในลู แต่การสร้างสรรค์ก็ต้องทำงานออกนอกกลุ่มนอกทาง ซึ่งหลุดพ้นออกจากลูของการแข่งขัน

ไม่รู้ว่าจะเก่งหรือเฮง ในปี 1986 ผมได้รับการติดต่อจากมูลนิธิฟอร์ดซึ่งตอนนั้นผู้บริหารเป็นหนุ่มชาวออสเตรเลีย ที่อยู่อินโดนีเซีย เขาเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมของอุ๊เหวยดีกว่ากลุ่มนักวิชาการจากตะวันตกทั่วไป เขาเชื่อว่าต้องส่งเสริมงานวิจัยที่เน้นชุมชนจึงจะเกิดผลกระทบทางสังคมสูง หลังจากคุยกันจนถูกคอก เขาเชื่อใจและให้ทุนสนับสนุนโดยเกือบไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวเลยในเรื่องการดำเนินงาน ซึ่งตรงกันข้ามกับวิธีการของมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อได้แหล่งทุนให้ทุนโดยไม่ลงมายุ่งมาก ผมก็มีโอกาสพัฒนาวิธีการของตนเอง แนวทางมวลชนในยุคเดือนตุลาทำให้ผมชักชวนนักวิชาการสาขาต่าง ๆ ไปทำงานในชุมชน โดยเฉพาะในกับผู้ด้อยโอกาสและในพื้นที่ต่างวัฒนธรรม ผมสร้างทีมโดยไม่รู้จักนักวิชาการเหล่านี้มาก่อน ผมเข้าหาผู้บริหารในขณะนั้นก็คือรองอธิการบดีวิทยาเขตปัตตานี ขอให้ช่วยเลือกพื้นที่ซึ่งยากจนและล้ำหลังที่สุด และช่วยหานักวิชาการด้านสังคมไปลงพื้นที่ด้วยกัน

การมีโอกาสทำงานเต็มเวลาเป็นเรื่องสำคัญ ขณะที่หน่วยระบาดวิทยาคลินิกที่ร็อกกี้เฟลเลอร์จัดตั้งในสถาบันต่าง ๆ มีอาจารย์แพทย์ part-time จำนวนมาก หน่วยระบาดวิทยาของเราไม่มีอาจารย์ คือ ผม อยู่คนเดียวหลายปี แต่เป็นคนเดียวที่ทำงานเต็มเวลาและมีอิสระ

“ออกอยากเยี่ยงอย่างเสือ สวงวนศักดิ์

โซกัเสาะใส่ท้อง จับเนื้อ กินเอง”

ผมวางเดิมพันอนาคตไว้กับการคงอยู่ของหน่วยนี้ แต่ก็บอกตัวเองว่าเราจะไม่ขอการสนับสนุนจากคณะแพทยศาสตร์และมหาวิทยาลัย แนวคิดเชิงวิวัฒนาการอยู่ในใจผมตลอดเวลา เราต้องการสิ่งใหม่ จริงอยู่สิ่งใหม่ส่วนใหญ่มักจะอยู่ไม่ได้ในสิ่งแวดล้อมเดิม แต่เมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไปสิ่งใหม่ที่พัฒนาได้อย่างเหมาะสมเท่านั้นที่อยู่และแพร่พันธุ์ได้ ถ้าแนวคิดและวิธีการทำงานเราถูกต้อง เราต้องพึ่งตนเองและดำรงตนอยู่ได้ เวลาจะพิสูจน์ว่า นี่เป็นแนวคิดที่เหมาะสมกับสถานการณ์ใหม่และจะมีคนนำแนวคิดการพัฒนาแบบนี้ไปใช้

นอกจากอุดมการณ์ทำงานชุมชนแล้ว เทคนิควิชาการเป็นอาวุธยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ระบาดวิทยาเป็นเรื่องของตรรกะของสุขภาพในระดับประชากรซึ่งต้องใช้ทฤษฎีและความชำนาญทางวิชาสถิติซึ่งผมถนัด การรับรู้สัมผัสกับโลกในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้สามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างตรรกะในทางทฤษฎีกับการสร้างเหตุผลได้แย้งในรูปธรรมเฉพาะกรณีได้รอบด้านกว่า การผ่านโลกมาหลายรูปแบบทำให้มองสิ่งต่าง ๆ อย่างสงบอย่างที่มีนัยเป็น จิตมีสมาธิ ทำงานวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์วิธีการใหม่ ๆ บรรยากาศที่สงบของการทำงานในตอนกลางคืน และบ้านพักในแมกไม้ดินเขาคองหงส์ การที่ผมเลือกไปอยู่หัวเมืองและอยู่ในมหาวิทยาลัยที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดีมากแบบนี้เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะทำให้ทำงานได้สำเร็จโดยไม่ยาก บ้านพักอยู่ไม่ไกลจากที่ทำงาน ใช้เวลาประมาณ 15 นาที ถ้าเดิน 5 นาที ถ้าขี่จักรยานเพราะเป็นทางลงเขา และ 2 นาทีถ้าขับรถยนต์ และไม่มีปัญหาเรื่องที่ยอดรถ เนื่องจากไม่เปิดคลินิกส่วนตัว ในตอนเช้าผมมีเวลาวิ่งชมทิวทัศน์ในวิทยาเขตกว่าครึ่งชั่วโมง กลับมารับประทานอาหารอาบน้ำแล้วไปทำงานก็ยังถึงที่ทำงานก่อนแปดนาฬิกา เพื่อน ๆ ที่อยู่กรุงเทพฯ มีรายได้สูงกว่าผมหลายเท่า แต่มีเวลาส่วนตัวและวิชาการน้อยกว่า

มอ. เป็นมหาวิทยาลัยไม่ใหญ่มาก คณะต่าง ๆ อยู่ไม่ไกลจากกัน ผมไปมาหาสู่กับหลาย ๆ คณะ จัดทำงานวิชาการต่าง ๆ ด้วยกัน โดยเริ่มต้นมีฐานะเป็นน้องอาจารย์คณะอื่น ๆ ต่อมากลายเป็นเพื่อน เป็นพี่ และกำลังจะเป็นอา หรือ ลุง เราพบปะกันได้สะดวกทั้งในเรื่องวิชาการและการทำกิจกรรมเพื่อสังคม ต้นทุนในการจัดการจะต่ำกว่ามหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ผมทำวิจัยร่วมกับอาจารย์คณะต่าง ๆ เกือบครบทุกคณะ สร้างทุนทางสังคมสำหรับการทำงานระยะยาว

ระยะแรกผมคิดแต่ว่าองค์กรของเราควรมีขนาดเล็กคล่องตัวจัดการง่าย ไม่มีลูกน้องให้ต้องรับผิดชอบมากนัก ถ้าเราหาทุนวิจัยมาเลี้ยงหน่วยงานไม่ได้ ลูกน้องต้องกลับไปตกงานจะเป็นเรื่องที่น่าเสียใจกว่าที่เรามีลูกน้องไม่พอตั้งแต่แรก ต่อมาภายหลังยุทธศาสตร์ “Small is beautiful” ค่อย ๆ เปลี่ยนไปตามสถานการณ์

เมื่อทำงานวิจัยกับเครือข่ายในมหาวิทยาลัยและชุมชนได้ห้าปี องค์กรอนามัยโลกก็แนะนำให้เปิดหลักสูตรหลังปริญญาที่มอ. เพื่อให้ความช่วยเหลือทางวิชาการต่อประเทศกำลังพัฒนาในแถบนี้ หลักสูตรนี้เปิดได้สำเร็จได้รับความยอมรับจากในและต่างประเทศ แต่มีอาจารย์ประจำอยู่เพียงสองสามคนอยู่หลายปี เนื่องจากหาอาจารย์เก่ง ๆ ที่จะมาทำงานด้วยยาก มีอาจารย์ต่างประเทศผ่านมาทำงานคนละปีสองปีก็จากไป เข้าใจว่าตอนนี้ผมยังไม่ถึง คงจะจ่ายเงินเดือนน้อยไป

มีอยู่ช่วงหนึ่งจังหวัด รัฐบาลยอมให้ตั้งภาควิชาได้ ผมคิดในตอนนั้นคืออาจารย์หมอชาดา ยิบอินซอย เอาหน่วยระบาดวิทยาไปเป็น candidate ด้วยเหมือนกันคงคิดว่าหน่วยนี้มันจะได้มันคงไม่ต้องขึ้นกับวีระศักดิ์ซึ่งเป็น one-man show โชคดีตอนนั้นไม่ได้เป็นภาควิชา และยังคงความอิสระจนถึงขณะนี้ ตอนนั้นใคร ๆ คิดว่าเป็นภาควิชามันคง ไม่ถูกยุบง่าย เป็นหน่วยวิจัยเงินหมกก็หมกกัน แต่ปัจจุบันนี้หลายมหาวิทยาลัยเริ่มจัดองค์กรใหม่ให้กระทัดรัด หลายแห่งมีภาควิชาน้อยลง ขณะที่ขนาดของหน่วยระบาดวิทยาใหญ่ขึ้นตามลำดับ

นักวิชาการทั้งไทยและเทศถามผมอย่างต่อเนื่องหลายปีว่าทำไมไม่สร้างคณะสาธารณสุขศาสตร์ ความจริงแล้วผมออกจะเห็นแก่ตัวสักหน่อย ผมกลัวว่าไม่สามารถดึงผู้คนเก่งมาทำงานด้วยได้ ในที่สุดก็จะได้คณะที่อ่อนแอเป็นภาระกับตัวเอง ผมเลยตัดช่องน้อยแต่พอตัว ใครง่ายๆทำให้เขาทำไป ผมเองอยากทำอะไรที่ควบคุม (อย่างอุ๊เหวย) ได้ง่ายหน่อย มีอิสระคล่องตัว แสงหารูปแบบใหม่่ง่าย

เมื่อผมอายุใกล้ ๆ ห้าสิบปี อาจารย์ผู้ใหญ่จึงทักว่าต้องสร้างทายาททางวิชาการมารับช่วง ผมซ้กจะเห็นด้วย ต่อมาเมื่อเห็นมหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ของโลกที่พัฒนาต่อเนื่องนับร้อย ๆ ปี จึงซาบซึ้งว่าความสามารถของปัจเจกบุคคลมีอายุใช้งานจำกัดนัก การมีสถาบันที่มั่นคงสามารถช่วยสังคมได้ยาวนานและกว้างขวางกว่า นักวิชาการแต่ละคนอย่างผมมีอายุใช้งานจำกัดอย่างเก่งที่สุดก็สาม-สี่สิบปี สถาบันเป็นมวลวิชาการขนาดใหญ่ มี momentum มาก ขับเคลื่อนได้มีพลังและยาวนาน อย่างไม่รู้ติดตาม ผมยังคิดเสมอว่า สถาบันยืนยงกว่าคน แต่ อุดมการณ์ต้องยืนยงกว่าสถาบัน ถ้าสถาบันไม่เข้มแข็งวันหนึ่งก็จากไป แต่อุดมการณ์ที่ดีไม่ควรจะจากไป

จนผมอายุเข้าห้าสิบกว่า ลูกศิษย์ลูกหาที่เก่ง ๆ เริ่มมากขึ้น ผมก็ยังทนบอกตัวเองและคนอื่นตลอดเวลาว่าให้เขาไปพัฒนาที่อื่น ๆ ให้กว้างขวาง แต่ในที่สุดผู้บริหารและลูกศิษย์ลูกหาที่เก๋ก็กล่อมผมได้สำเร็จ รองอธิการบดีบุญสมฝ่ายวางแผนซึ่งต่อมาเป็นอธิการบดี ท่านมีแผนที่จะสร้างสาขาความเป็นเลิศด้านระบาดวิทยา เอาทรัพยากรมาอัดฉีด ผมก็บอกว่ามีพอแล้วไม่ต้องการ ท่านถามว่าเงินต้องการอะไร ผมว่าเอาตำแหน่งอาจารย์มาให้ผมบ่มเพาะก็แล้วกัน ท่านก็เลยเต้านั่งอาจารย์มาให้สิบตำแหน่ง ลูกศิษย์และรุ่นน้องที่มีคุณธรรม ความสามารถสูงค่อย ๆ ทะยอยขอมายู่ด้วยกัน สิ่งที่ยังทำไม่สำเร็จคือเพิ่มจำนวนอาจารย์ให้ได้ตามเป้าที่มหาวิทยาลัยต้องการ หน่วยระบาดวิทยามีเงินทุนสะสมจากกิจกรรมต่าง ๆ มากพอที่จะทำให้อาจารย์และเจ้าหน้าที่ทำงานโดยไม่ต้องกังวลเรื่องความมั่นคงไปอีกนาน เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น อาคารห้องเรียน ระบบไอที ส่วนเป็นสิ่งสมมติ ทำอย่างไรเราจึงจะสามารถเปลี่ยนมูลค่าที่เป็นตัวเงินเหล่านี้ให้เป็นทรัพยากรมนุษย์สร้างวิชาการเพื่อพัฒนามนุษยชาติต่อไป

ระหว่างอายุ 50-60 ปี หน่วยระดับวิทยาลัยชายตัวไปอย่างมาก มีอาจารย์ฝีมือดีในสาขาต่าง ๆ หลากหลายไม่ใช่ one-man show เหมือนเดิม อาจารย์แต่ละท่านมีเครือข่ายของตนเองตามความสนใจและความถนัดที่ไม่เหมือนกัน งานใจกลางร่วมกันของหน่วยนี้ คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ผ่านหลักสูตรปริญญาโท-เอก ของเราซึ่งเป็นแม่เหล็กทำให้เรามีกิจกรรมแกนกลางร่วมกัน การประเมินผลงานค่อนข้างง่าย ทุกหกเดือน เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาจะแจ้งยอดว่ามีนักศึกษาเข้าใหม่ เรียนจบมากน้อยเพียงไร มีกลุ่มที่จับข่าวว่าเป้าหมายก็คน เลขานุการฝ่ายบุคลากรจะตรวจสอบผลงานตีพิมพ์ของอาจารย์และนักศึกษาของเราในฐานะข้อมูลนานาชาติ เจ้าหน้าที่การเงินจะรวบรวมทุนวิจัยที่พวกเขาหาได้ และแจ้งฐานะทางการเงินและการหมุนเวียนของเงินให้ผมทราบและส่งต่อไปยังคณบดี เวลามีคนมาประเมิน เราก็ให้ดูรายงานพวกนี้ และก็ได้รับคำชมเชยทุกครั้ง ทีมประเมินจากสำนักงานมาตรฐานการศึกษา (สมศ) สรุปว่าหน่วยระดับวิทยาลัยเป็น Best Practice ด้านบัณฑิตศึกษา ตามข้อตกลงในการต่ออายุราชการ ผมยังคงต้องไปหานักศึกษาใหม่มาป้อนหลักสูตรอยู่ แต่ก็มีแนวโน้มว่านักศึกษาจากสถาบันไกล ๆ เริ่มสมัครมาเรียนเอง และแหล่งทุนก็มีแนวโน้มที่จะให้หน่วยระดับวิทยาลัยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของเอเชียตามพันธกิจที่พวกเราตั้งกันไว้มากขึ้น การเป็นที่ปรึกษาเดินทางไปต่างประเทศไม่ใช่ภาระของผมคนเดียวแล้ว อาจารย์รุ่นใหม่ทยอยกันเข้าสู่สนามความร่วมมือนานาชาติมากขึ้นอย่างเป็นระบบ

สรุปในระยะสองทศวรรษแรก กระบวนการสร้างสถาบันจากความสำเร็จส่วนบุคคล หรือที่เรียกว่า institutionalization ต่างกับการจัดตั้งสถาบันที่ทำกันอยู่ทั่วไป สถาบันแบบที่ผมจัดตั้งขึ้นพัฒนาอย่างอุ้งเหวย ขั้นตอน คือ อุดมการณ์ แล้วจึงต่อดำเนินงาน และเงิน อย่างลึกลับลำดับให้คืนะครับ “อุดมการณ์ งาน เงิน” แล้วอย่าลืมหันกลับไปตรวจสอบและแสวงหาอุดมการณ์กันใหม่

วิชาการเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

การพัฒนาทางวิชาการของผมว่าครึ่งทำควบคู่ไปกับงานวิชาการระหว่างประเทศ การเล่าเรื่องวันนี้จึงเล่าส่วนนี้มากหน่อย หากใหญ่เป็นเมืองใกล้พรมแดนมาเลเซีย แต่มาเลเซียเป็นประเทศเจริญแล้ว มีรายได้ประชาชาติเฉลี่ยต่อประชากรประมาณสองเท่าของประเทศไทย มาเลเซียหรือสิงคโปร์จึงไม่ต้องการผม

ผมมีกิจกรรมร่วมกับประเทศอินโดนีเซียมากและยาวนานกว่ากับทุกประเทศ ในครั้งทศวรรษแรกของการทำงานมหาวิทยาลัย ผมเข้าไปประเทศนั้นเกือบสิบครั้ง ทุนที่ผมได้รับและลงหลักปักฐานตั้งหน่วยระดับวิทยาลัยก็มาจากการที่ผมเดินทางไปพบกับแหล่งทุนที่มีฐานปฏิบัติการอยู่ ณ ประเทศนี้ เขาให้ทุนส่งผมเดินทางไปเยี่ยมเยือนหน่วยงานการวิจัยเพื่อเรียนรู้สภาพของเขาคัดก่อนเป็นแรมเดือน และนำมาปรับหน่วยงานของเรา ทำงานร่วมกันด้านการจัดอบรมและผมเองก็ไปรับการอบรมระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพอยู่ในนั้นหนึ่งสัปดาห์ หลังจากนั้นผมก็จัดอบรมการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับออสเตรเลียและอินโดนีเซียอีกสองสามครั้ง อินโดนีเซียเป็นสนามฝึกทำให้ผมปรับตัวเข้ากับสภาพที่แตกต่างไปจากไทย ผมเดินตามตรอกซอกซอย กินอาหาร(ร้อน ๆ)ตามรถเข็น เพื่อให้เห็นสภาพที่แท้จริงของชาวบ้าน โดยเฉพาะที่จากรั้วซึ่งมีประชากรหนาแน่นกว่ากรุงเทพฯ ผมเรียนรู้นิสัยคนอินโดนีเซีย เห็นข้อดีของเขา ถึงแม้ผมจะใช้ภาษาของเขาได้ไม่มาก แต่อินโดนีเซียเหมือนเป็นบ้านทางวิชาการแห่งที่สองต่อจากประเทศไทย

ในทศวรรษที่สองของผม จุดหนักแน่นอยู่ที่จังหวัดสุมาตราเหนือ ผมเยี่ยมชมให้คำปรึกษาที่ University of North Sumatra ต่อเนื่องกันเกือบสิบปี มีนักศึกษาเรียนจบปริญญาโทไปสามคน คนอินโด มีข้อดีหลายอย่าง เขามองโลกในด้านบวก นักศึกษาอินโดนีเซียคนแรกของผมชื่อ Dr Masrul คนนี้เป็นคนมุสลิมที่เคร่งครัด และโอบอ้อมอารีต่อคนอื่น มาก เขาเสียสละความสะดวกสบายส่วนตัวช่วยนักศึกษาจากอีกประเทศหนึ่งให้ผ่านพ้นวิกฤตความยากลำบากไปได้ ห้องนอนของเขาในหอพักแคบนิดเดียว แต่เมื่อเพื่อนนักศึกษามีอาการทางจิตเวชต้องการความช่วยเหลือ Dr Masrul ก็แบ่งห้องให้พัก และชวนกันไปกินข้าวกับผัดผักนึ่งด้วยกันทุกมื้อ จนทั้งสองคนเรียนจบหลักสูตรและแยกย้ายกลับประเทศกันไป ตอนที่

Dr Masrul เป็นคนบดเคี้ยวแพทยศาสตร์ของมหาวิทยาลัย Andalas ความดีของเขาประทับใจผมมาก ในขณะเดียวกัน เขาก็บอกว่าผมเป็นครูที่ดีมาก เขาก็เป็นครู ตั้งใจทำงานมากเหมือนกัน แต่เขาไม่สามารถเป็นครูที่ดีได้อย่างผม ผมจะเล่าเรื่อง ประสบการณ์เทคนิคความเป็นครูในตอนต่อไปหลังจากจบเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตอนนี้

ประเทศที่สองที่จะเล่าคือเวียดนาม ในช่วงทศวรรษ 1990 หลังไฟสงครามเวียดนามวอดสนิท สนามรบเริ่มแปรสภาพมาเป็นสนามการค้า ผมมีความสัมพันธ์กับเวียดนามค่อนข้างมากโดยองค์การอนามัยส่งไปช่วยงานวิจัยและรับนักศึกษา เวียดนามมาเรียน ตั้งแต่ปี 1992 ตอนนี่ร่องรอยของบาดแผลสงครามยังไม่หายดี คนไทยเข้าออกประเทศนั้นลำบากมาก เวียดนามในยุคนั้นแรงฟื้นฟูเศรษฐกิจ บ้านช่องห้องหับในฮานอยยังอยู่กันอย่างลำบาก แต่ผู้คนขยัน ล่ามประจำตัวของผมในฮานอยพาไปเยี่ยมงานส่วนตัวภาคค่ำของเขา คือ การสอนพิเศษภาษาอังกฤษ เป็นห้องเล็ก ๆ ในแฟลต แวนไฟฟ้าหลอดไส้ ห้อยจากเพดานดวงเดียว นักเรียนตั้งใจเรียนมาก นักเรียนเวียดนามเรียนเก่ง พื้นฐานทางคณิตศาสตร์ดี ทนความยากลำบากได้ดี นักเรียนคนแรกจากเวียดนามอายุมากกว่าผม เป็นหมอของฝ่ายที่แพ้สงครามซึ่งโดนส่งไปเข้าค่ายรับการศึกษานิว (re-education camp) ชีวิตช่วงเปลี่ยนผ่านเป็นไปด้วยความขมขื่น แต่ในที่สุดเวลาก็เยียวยาบาดแผลของทุกฝ่าย เขาเป็นผู้นำด้านการวิจัยของเวียดนามได้ ที่มีผลงานวิจัยมากที่สุดคนหนึ่ง ปัจจุบันเกษียณแล้วแต่ยังมาร่วมงานวิจัยอยู่ หมอเวียดนามคนที่สองมาจากฮานอยเป็นทหาร เคยติดตามกองทัพลาวเข้าประเทศกัมพูชา การผ่านชีวิตทหารทำให้เขาอดทน ครั้งหนึ่งผมพาเขาไปฝึกภาคสนามที่ภูเขาคู่ด้วยกันเราต้องนอนในบ้านพัก สสจ เก่า ๆ ที่ไม่มีคนอยู่มานานแล้วมุ้งลวดขาด เขาบอกว่าไม่เป็นไรหรอกอาจารย์ผมชินกับยุงพวกนี้แล้ว สมัยสงครามติดตามไปในกองทัพลำบากกว่านี้มาก เวียดนามเหนือกับใต้สมัยนั้นไม่ค่อยได้ไปมาหาสู่กัน แต่ทั้งสองคนมาเรียนที่เรามีความสนิทสนมกันเหมือนพี่น้องทีเดียว

เวียดนามในช่วงฟื้นฟูจากสงครามยังมีความยากจนอยู่ทั่วไป ผมเข้าไปเป็นที่ปรึกษาแล้วจับประเด็นได้ว่าประเทศนี้มีอัตราการทำให้สูงมากที่สุดในโลกประเทศหนึ่ง เนื่องจากในช่วงสงครามบริการด้านการวางแผนครอบครัวทำได้ยาก หยูกยาหายาก ถูกสหรัฐ ปิดล้อม ตอนหลังทะเลาะกับจีนเรื่องกัมพูชา และสหภาพโซเวียตถูกพี่ใหญ่ล่มสลาย เวียดนามจึงต้องการความช่วยเหลือมาก ผมแนะนำให้นักศึกษาทั้งเวียดนามเหนือและใต้ทำเรื่องผลกระทบของการทำให้ เกิดการตั้งครุภัณฑ์นอกมดลูกซึ่งเป็นอันตรายมาก นอกจากนี้ยังพบว่าการทำแท้งโดยวิธีปรับประจำเดือนร้อยละ 20 ทำไปโดยไม่มี การตั้งครุภัณฑ์จริง นโยบายการทำแท้งจึงเป็นนโยบายที่ไม่มีประสิทธิภาพ ต่อมาลูกศิษย์ของผมพวกนี้มีส่วนในการปรับนโยบายให้เหมาะสมขึ้น คนที่อยู่ฮานอยได้เป็นรองผู้อำนวยการสถาบันวิจัย คนที่พบว่าทำแท้งจำนวนมากไม่จำเป็นต้องติดตามสามีไปทำงานที่สวิทเซอร์แลนด์ ต่อมาได้ตำแหน่งเป็น Medical Officer คนเดียวใน Data Processing Unit ของ องค์การอนามัยโลกที่เจนีวา จากความชำนาญที่เขาศึกษาไปจากเรา อีกคนหนึ่งก็เวียดนามใต้ (ไม่ใช่คนแรกที่เรายาวน้อยกว่า แต่ได้เป็นผู้ช่วยในสถาบันวิจัย ที่ไซ่ง่อนทำวิจัยได้ผลมากมายจนกลายเป็น success story ขององค์การอนามัยโลกที่สามารถประสานความร่วมมือให้ประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะไทย ช่วยเวียดนามพัฒนาศักยภาพทางการวิจัยได้ เราก็อปลอยดีใจไปด้วย

ประเทศอดีตคอมมิวนิสต์ที่ผมมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องถึง 15 ปี และได้สร้าง success story อีกแห่งหนึ่งคือ ประเทศมองโกเลีย ในปี 1990 สหภาพโซเวียตล่มสลาย มองโกเลียประสบปัญหาหนัก ทั้งเศรษฐกิจสังคมและอุดมการณ์ ประชาชนตัดสินใจเลือกระบอบประชาธิปไตย และเปลี่ยนถ่ายการนำ จากผู้นำอาวุโสรุ่นเก่ามาเป็นคนหนุ่มสาวอายุน้อยรุ่นใหม่ รัฐบาลมองโกเลียออกแสวงหาความช่วยเหลือในเอเชีย พบว่าคนไทยใจดี เขาจึงส่งหมอมจากมองโกเลียมาเรียนในช่วงปี 1992 หลังจากนั้นในปี 1994 องค์การอนามัยโลกส่งผมร่วมไปกับทีมผู้เชี่ยวชาญ ช่วยกันวางแผนพัฒนาศักยภาพงานวิจัย ต่อมาผมไปช่วยจัดอบรมพัฒนาโครงสร้างวิจัยหลายครั้ง และรับนักศึกษาจากสถาบันวิจัยแม่และเด็กมาเรียนต่อเนื่องกัน จนถึงปัจจุบันเป็นคนที่เก่า คนที่เจ็ดเพิ่งจบปริญญาเอกไปไม่นานเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีฝีมือที่สุด งานวิจัยวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเธอปรับระบบฝากครรภ์ทำให้ป้องกันการติดเชื้อฟิลิซของเด็กในครรภ์ได้ผลดีมาก เมื่อไปนำเสนอ ณ ที่ใดจะได้รับคำ

เจราหาว่านล้อมกับรองคณบดีของเขา คิดถึงเล่าปีต้องไปนั่งคุกที่ปลายเท้า ขงเบ้งถึงสามรอบ กว่าจะได้ตัวมา ในที่สุดก็
สนใจ ผมดูแลนักศึกษาคนนี้อย่างดี เราสนิทกันมาก งานวิจัยของเราอยู่ที่สิบสองปีมาแล้ว ผมลงภาคสนามกับเขาที่เมืองเชียงรุ่ง
หรือจิ่งหง ตั้งใจขอเข้าชมโรงพยาบาลเผื่อจะพบคนไข้หรือหมอไทลื้อบ้างแต่ก็ไม่ได้รับอนุญาต ตกบ้ายแก่ ๆ เลิกงานผมเลย
ไปเดินควัดใกล้ ๆ โรงแรม พบพระสงฆ์กำลังตัดหญ้ากวาดลานวัดอยู่ งานจรยุทธในวัยหนุ่มสอนผมว่าการใช้แรงงาน
ช่วยเหลือคนเป็นยุทธวิธีเข้าหามวลชนได้ดีที่สุดผมจึงไปช่วยตัดหญ้ากวาดขยะด้วย หลังจากนั้นจึงได้พูดคุยกับพระและเข้า
ไปหลังวัดพบพระกำลังฉันทมาอยู่ (ในพื้นที่ไทลื้อและล้านนาบางส่วนถือว่าการฉันทอาหารเย็นไม่ขัดต่อวิกาลโภชนาเวรมณี
ซึ่งเป็นศีลข้อที่หก) หลังจากพูดคุยก็ทราบว่าบ้านเขารคนหนึ่งอยู่ใกล้ ๆ จึงขอให้เขาพาไปหาพ่อแม่เพื่อจะคุยด้วย เดินเข้า
หมู่บ้านไปสักกิโลเมตรหนึ่งก็ถึง โยมพ่อของเขากับพี่น้องของเขากำลังขนข้าวเข้ายุ้ง ผมจึงนำลูกศิษย์จีนอันคนนี้ไปช่วยเขา
ขนข้าวทำให้งานแล้วเสร็จเร็วขึ้น เจ้าของบ้านก็เลยชวนกินข้าวเย็น จากนั้นจึงพาไปเข้าชมการแสดงทางวัฒนธรรมสำหรับ
นักท่องเที่ยวซึ่งเขามีบัตรลด เลิกการแสดงแล้วคุยกันจนถึงเที่ยงคืนจึงกลับที่พัก งานวิจัยของลูกศิษย์คนแรกเป็นไปได้ดี เขา
จบปริญญาเอกและย้ายที่ทำงานแล้ว แต่ได้แนะนำปากต่อปากทำให้ผมได้ลูกศิษย์จากคุณหมิงต่อเนื่องมาตลอดทศวรรษนี้
ภายในสิบปีนับตั้งแต่ผมเริ่มงานที่คุณหมิง ผมมีงานตีพิมพ์นานาชาติร่วมกับลูกศิษย์เหล่านี้สิบกว่าชิ้น มีงานเกี่ยวกับสุขภาพ
ของชาวสิบสองปีนนาคีพิมพ์แล้วสี่ชิ้น ปัจจุบันลูกศิษย์คนหนึ่งทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการแพทย์ชาติพันธุ์เผ่าไทลื้อ ผมมี
โอกาสได้เข้าไปสัมผัสกับแพทย์ชนเผ่าเหล่านั้น ลูกศิษย์อีกคนหนึ่งวิจัยเพิ่มศักยภาพหม้อเผาเปล่า ในแถบพื้นที่ชายแดนจีน-
พม่า ความใฝ่ฝันของผมที่จะเข้าไปในพื้นที่เหล่านี้เป็นจริงแล้ว ผมน่าที่จะทำประโยชน์ทางวิชาการให้กับพี่น้องชนเผ่าแถบ
นั้นให้มากขึ้นไปอีก

ในทศวรรษที่ผ่านมา นักศึกษาจีนเป็นหนึ่งในสามของนักศึกษาทั้งหมด มีจำนวนรองจากนักศึกษาไทย การที่สถาบันเหล่านี้
ส่งคนมาเรียนทำให้เขาได้งานตีพิมพ์นานาชาติเพิ่มความยอมรับในประเทศ ลูกศิษย์ที่จบไปแล้วกลับได้ดิบได้ดีเป็น
ศาสตราจารย์ถึงห้าคน หัวหน้าสถาบันที่ส่งมาเรียนก็เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาประจำพื้นที่ได้ชื่ออยู่ในการตีพิมพ์ทำให้ได้ดีไป
ด้วย นอกจากสอนวิชาการให้แล้ว ผมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักศึกษาพวกนี้อยู่เนื่อง ๆ นักศึกษาหลายคนเป็นสมาชิก
พรรคคอมมิวนิสต์จีนก่อนมาเรียน บางคนเข้าพรรคหลังเรียนจบเพื่อความเจริญก้าวหน้า เขาพูดกันในหมู่นักศึกษาว่าผมมี
ความเป็นคอมมิวนิสต์มากกว่าสมาชิกพรรคในประเทศเขา ผมพยายามกระตุ้นให้เขามองหาการเปลี่ยนแปลงสร้างสังคมจีน
ใหม่ให้ดีขึ้น งานวิจัยของเขาที่ทำด้านเศรษฐศาสตร์สาธารณสุขสะท้อนให้เห็นปัญหาเรื่องนี้อย่างชัดเจน วันหนึ่งข้างหน้า
ชาวจีนที่อยากจนจะได้หลุดพ้นจากภาวะล้มละลายจากการรักษาพยาบาลซึ่งพบบ่อยมากในขณะนี้

คราวนี้ขอเล่าประเทศในเอเชียใต้บ้าง นักศึกษาที่จบปริญญาเอกคนแรกจากผมซึ่งก็เป็นคนแรกของ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ด้วยเป็นชาวเนปาล เธอเป็นพยาบาลทหาร ฉลาดหลักแหลม สุขุม เธอได้ทุนจากกรมวิเทศ
สหการ มาเรียนปริญญาโทในปี 1993 แล้วต่อปริญญาเอกในปี 1996 เมืองที่เราไปเก็บข้อมูล ชื่อจุมล่า อยู่ไปทางตะวันตก
ของประเทศ ทีมเก็บข้อมูลต้องรอวันที่อากาศดีจึงเดินทางออกจากกัตมาณู บินไปค้างที่เมืองเนปาลกุน แล้วจึงบินเครื่องบิน
เล็ก ไปลงจุมล่า จุมล่าเป็นเขตล้าหลังที่สุดของเนปาลเนื่องจากปัญหาทางคมนาคม หลังค้างหนึ่งคืน เราเดินเท้าต่อไปยัง
หมู่บ้านเป้าหมาย ออกจากที่พักแต่เช้า ลูกศิษย์คนนี้เก่งเรื่องงานภาคสนามมากเนื่องจากเธอเป็นพยาบาลทหาร การติดต่อกับ
มวลชนทำได้คล่องแคล่วน่าประทับใจ ทางเดินไปสู่หมู่บ้านเป็นไหล่เขา ทิวทัศน์สวยแบบ alpine อากาศดี เสียอย่างเดียว
เวลาเข้าใกล้หมู่บ้านจะได้กลิ่นอุจจาระ การเดินทางยาวนานเช่นนี้น้ำดื่มเป็นเรื่องสำคัญ ผมต้องหาและจดจำร้านขายชาข้าง
ทางซึ่งอยู่ห่าง ๆ กันเป็นชั่วโมง เพื่อที่จะจัดสรรทรัพยากรน้ำในขากลับ หม้อต้มชาคันดำ ถ้วยชาทำด้วย สแตนเลส ผ้าเช็ดถ้วย
ดำเหมือนผ้าขี้ครอกเก่า แต่ก็ปลอดภัยกว่าน้ำในลำธาร เดินทางไปจนดวงอาทิตย์ลับเหลี่ยมเขา จะต้องเดินขึ้นเขาชันอีกครั้ง
ชั่วโมง การเดินทางครั้งนั้นผมได้พยายามฝึกความอดทนเรื่องการดื่มน้ำ วินัยเรื่องการกินและดื่มทำให้ยี่สิบกว่าปีของการ
เดินทางไปในที่ซึ่งมีปัญหาร่องสุขาอนามัย ผมไม่เคยป่วยจากอาหารหรือน้ำเลย หลังงานวิจัยสิ้นสุด ไม่ทันได้แก้ปัญหาก็
ชาวบ้านก็เกิดสงครามกลางเมืองในเนปาล กบฏลัทธิเหมาใช้ยุทธศาสตร์ชนบทล้อมเมือง จุมล่ากลายเป็นเขตปลดปล่อยเข้า

ไม่ได้ ต่อมาสงครามสงบลง บ้างมีการเลือกตั้ง พรรคสังคมนิยมได้ชัยชนะ เรายังไม่มีโอกาสเข้าจุมล่าอีก ลูกศิษย์คนเก่งของ
ผมก็ยังเป็นนายทหารอยู่ในกองทัพเนปาลจนถึงปัจจุบัน

ผมมีลูกศิษย์เนปาลรวมเจ็ดคน สามคนแรกมาในยุคต้น คือ 1992-1997 ลีคนสุดท้ายมาจากวิทยาลัยสาธารณสุขของ
สหกรณ์รอบสตูปใหญ่ในเมืองหลวงระหว่าง 2006 ถึงปัจจุบัน พันธกิจในยุคหลังของเราไม่ใช่เพื่อฝึกอบรมเท่านั้น เขา
ขอให้เราช่วยสร้างความเข้มแข็งทางด้านวิจัยให้กับวิทยาลัยแห่งนี้ ซึ่งเป็นเรื่องท้าทายมาก การสอนลูกศิษย์ให้ตีพิมพ์ใน
วารสารนานาชาติได้เป็นเรื่องที่น่าตื่นเต้นเมื่อสิบกว่าปีที่แล้ว ณ ทศวรรษ 2010 สิ่งที่ทำลายในการเป็นสถาบันที่เลี้ยง คือ
เราพัฒนาระบบการจัดการงานวิจัยของเขาได้อย่างไร การที่สถาบันหนึ่ง ๆ ได้รับทุนการศึกษาเพื่อให้อาจารย์ไปรับการ
ฝึกอบรมเป็นเรื่องดี แต่ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะทำให้สถาบันเติบโตด้านการวิจัยได้ เรายังต้องการ การพัฒนาการจัดการ
ซึ่งเราจะต้องช่วยอย่างต่อเนื่องต่อไป นี่คือการท้าทายใหม่

ประเทศเอเชียใต้ที่ผมสัมพันธ์ด้วยมากที่สุด คือ บังกลาเทศ ในช่วง 1994-1996 องค์การอนามัยโลกส่งหม่อมมาเรียน 3
ราย มีอยู่รายหนึ่งเป็นคุณย่าอายุกว่า 50 ปี Dr Masrul ลูกศิษย์ชาวอินโดนีเซียที่เล่ามาแล้วเรียกเธอว่า Mother of
Epidemiology เธอเรียนภาคทฤษฎีด้วยความยากลำบาก แต่จุดเด่นของเธอคือความสามารถทางมนุษยสัมพันธ์ เวลาไป
ฝึกภาคสนาม เธอจะชวนเชิญนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ตอบแบบสอบถามได้มากที่สุด งานวิจัยของเธอเป็นเรื่องความพิการ
จากการคลอดบุตร โดยสำรวจในสลัม เธอตรวจภายในหญิงเหล่านั้น ได้หลายร้อยคน เสียค่าที่ทำงานชิ้นนั้น ไม่ได้ตีพิมพ์
เพื่อนร่วมชาติของเธอที่เป็นนักศึกษาของผมอีกคนหนึ่งเป็นหม่อมหนุ่ม ว่องไว สถาบันที่ส่งสองคนนี้มีปัญหาต้องล้มสลาย
เพราะผู้อำนวยการลาออก หม่อมหนุ่มคนนี้ออกหางานทำ มีโครงการวิจัยจากมหาวิทยาลัยจอห์นส ฮอปกินส์ เรื่องวิตามินเอ
ในภาคเหนือของบังกลาเทศ ต้องการนักวิจัยประจำการ มีผู้สมัครที่เด่น ที่โครงการต้องคัดเลือกอยู่สองคน คนหนึ่งคือลูก
ศิษย์หนุ่มของผมคนนี้ อีกคนจบจากจอห์นส ฮอปกินส์โดยตรง ผลการประเมินปรากฏว่าลูกศิษย์ผมได้ ผู้ประเมินบอกว่า
การศึกษาที่เขาได้รับดีมากทั้งภาคทฤษฎี และปฏิบัติ เมื่อปรากฏเรื่องแบบนี้บ่อยเข้าชื่อเสียงหลักสูตรก็ดีขึ้นเรื่อย ๆ ลูกศิษย์
ชาวบังกลาเทศที่เก่งที่สุดไม่ใช่หม่อม เขาเรียนหม่อมไม่ได้ เนื่องจากการบาดเจ็บทางสายตาในวัยเด็กจากการเล่นระเบิดที่
หลงเหลือในยุคสงครามระหว่างก่อนบังกลาเทศจะแยกออกจากปากีสถาน หม่อมคนนี้ค้นคว้าด้วยตนเองเก่งมาก ความคิด
ผมประเมินว่าการทบทวนวรรณกรรมของเขาทำได้ดีกว่าแพทย์ส่วนใหญ่ เมื่อเขาจบไป ผมมีโครงการวิจัยร่วมระหว่างผมกับ
ลูกศิษย์ ข้อมูลจากบังกลาเทศเป็นข้อมูลที่ดีที่สุดในขณะนี้ เนื่องจากคุณป้าที่เป็นลูกศิษย์ผมคนนี้เธอตั้งใจเก็บข้อมูลมากทำ
อย่างละเอียด ถึงแม้เธอจะอายุมากแล้วเธอก็ยังอุตสาหะไปนอนรอเก็บข้อมูลในโรงพยาบาล ข้อมูลที่เก็บได้นำมาให้ลูกศิษย์
ผู้ชายคนเก่งของผมคนนี้จัดการลงคอมพิวเตอร์ คุณภาพข้อมูลจึงดีมาก ต่อมาลูกศิษย์ผู้ชายย้ายไปทำงานที่ International
Center for Diarrheal Disease Research หรือ ICDDR,B ซึ่งเป็นสถาบันวิจัยนานาชาติที่มีชื่อเสียงในบังกลา
เทศ เขาตีพิมพ์งานวิจัยโดยเป็นชื่อแรกในวารสาร Lancet และตอนหลังได้เป็นนักวิจัยหลังปริญญาอยู่ที่มหาวิทยาลัย
จอห์นส ฮอปกินส์ คนที่ ICDDR,B บอกว่าเขาจะไม่กลับมาแล้ว แต่ผมเชื่อว่าถ้าลูกศิษย์คนนี้ได้แรงคลาจากผมเพียงพอ
และเงื่อนงำไม่เลวร้ายเกินไปเขาน่าจะกลับบังกลาเทศ

นอกจากลูกศิษย์สองสามคนนี้แล้ว ผมยังมีงานเป็นที่ปรึกษาโครงการธนาคารโลก ควบคุมโรคหน้าโดยแมลง ได้ลงพื้นที่ใน
ชนบทสองสามแห่งเพื่อวิจัยโรคกาฬอาซาร์ (kala asar) ซึ่งเกิดจากรื่นทรายในภาคตะวันตก และการใช้ยาเหน็บทวารให้
ชาวบ้านรักษาไข้มาเลเรียขึ้นสมองในพื้นที่ห่างไกลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ วิจัยโรคจากสารหนูในปลายทศวรรษ
1990 ปัจจุบันได้ลูกศิษย์สองคนทำงานในโรงพยาบาลเรือสำเภาในแม่น้ำ ความสัมพันธ์กับประเทศนี้จึงดีทีเดียว ผมจำได้ว่า
ผมเคยให้กำลังใจจากนักวิชาการอาวุโส ด้านกาฬอาซาร์ว่า วันหนึ่งประเทศนี้ต้องหลุดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ ตลอด
ระยะเวลาสิบห้าปีที่ทำงานร่วมกับบังกลาเทศ ผมเห็นพัฒนาการที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในกลุ่มนักวิชาการและนักบริหาร
มีอาชีพ ทำให้กำลังใจของผมกำลังเป็นจริงมากขึ้นทุกที บทเรียนของผมจากประเทศนี้ ก็คือ ถึงประเทศจะอ่อนแอเพียงไรก็

ยังมีความหวัง ในกลุ่มคนจำนวนมากย่อมมีคนเก่ง และความเก่งมีหลายมิติ ถ้าเราหาคนเก่งและความเก่งเจอ งานยาก ๆ ก็อาจจะประสบความสำเร็จ

ประเทศที่ผมไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการเจาะตลาดวิชาการ คือเกาหลีเหนือ ผมไปเป็นวิทยากรในประเทศนั้นสามครั้ง ตั้งแต่ปี 2001 ครั้งแรกสนุกที่สุด เรื่องค่อนข้างวุ่นวาย เมื่อผมออกจากโรงแรมในวันแรกเพื่อเดินไปสำรวจพื้นที่รอบ ๆ ซึ่งเป็นนิสัยของผมไม่ว่าไปอยู่ ณ ที่ใด ผมไม่ได้บอกใครและล่ำม เขาตามหาผมจ้าละหวั่นเพราะผิดกฎเกณฑ์ หลังจากนั้นผมก็ออกไปเดินกับเขาทุกวัน ฟังล่ำมเล่าเรื่องอุดมการณ์ของประเทศของเขา จนชิน ผมบอกให้เขาจัดนักวิชาการชั้นแนวหน้าทางด้านสุขภาพมาเข้าอบรมสี่กลุ่ม คือ แพทย์จากโรงพยาบาลตติยภูมิ นักสถิติ นักสาธารณสุข และเจ้าหน้าที่คอมพิวเตอร์ พวกนี้ตั้งใจเรียนหิวกระหายความรู้มาก นักสถิติมีคำถามคำถามทางทฤษฎีลึก ๆ ซึ่งผมก็ตอบให้ทุกคนในพื้นที่แตกต่างกันฟังได้เข้าใจ ผมสอนการประมวลผลข้อมูลโดยบอกว่าต้องลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม ต่อรองอยู่พักใหญ่เขารู้ว่าผมเป็นมิตรจึงตกลง ผมได้เข้าไปโรงพยาบาลชุมชนคุยกับพวกแพทย์ซึ่งเล่าว่าขาดแคลนยามาก และนำผู้เข้าร่วมประชุมเก็บข้อมูลเรื่องความดันโลหิตของชาวบ้านโดยรอบ จากนั้นได้ถือโอกาสเข้าบริเวณที่พักเพื่อพูดคุยกับผู้อยู่อาศัยบนแพลตฟอร์มซึ่งโครงสร้างไม่แตกต่างกับแพลตฟอร์มในประเทศจีน เวียดนาม และ มองโกเลียในสมัยนั้น ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองกับเจ้าของบ้าน กลับมาแล้วจึงนำข้อมูลที่เก็บได้มาให้ผู้เข้าร่วมประชุมวิเคราะห์ ผลพบว่าชาวบ้านความดันโลหิตสูงกันมาก กลุ่มที่เดิมเฉลี่ยระหว่างรับประทานอาหารมีความดันโลหิตสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เดิมเฉลี่ย 10 มม.ปรอท ท่ามกลางความขาดแคลนหยาบ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีอาจจะช่วยบรรเทาปัญหาความเสี่ยงทางสุขภาพได้ เมื่อสิ้นสุดการอบรมสามสัปดาห์ ในที่ประชุมครั้งสุดท้ายผมได้รับคำยกย่องจากผู้นำของเขาในเรื่องวิธีการจัดการเรียนการสอน เขาบอกนักวิชาการของเขาว่าให้คุณผมเป็นแบบอย่าง แล้วทุกคนมาส่งผมที่รถเป็นการลากจาก ผมกลับไปจัดอบรมอีกสองครั้ง สองรอบหลังนี้ได้ทำงานกับนักวิชาการไทยสองคน คือ คุณหมอม้วนตันซึ่งทำงานในองค์การอนามัยโลกอยู่ที่นั่น และคุณหมอลักษณ์ ไทยเครือ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งไปด้วยกัน ถึงแม้ผมจะไม่ได้นักเรียนจากประเทศเกาหลีเหนือเลยสักคน ผมก็ได้บทเรียนว่าความรู้และเทคนิคที่มีอยู่ เป็นประโยชน์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทักษะในการวิจัยชุมชนทำให้เราสามารถเข้าถึงสิ่งที่คนอื่นไม่มีโอกาสเข้าถึง ผมคงต้องรอคอยโอกาสต่อไปที่จะช่วยมีส่วนสร้างความเจริญทางวิชาการให้กับประเทศปิดแบบนี้

สถาบันพี่เลี้ยง (Mentoring institution)

ในระยะหลัง งานความสำเร็จส่วนบุคคลจากความเป็นครูและที่ปรึกษาเป็นความสำเร็จของหน่วยระดับวิทยาลัยทั้งหน่วยในฐานะสถาบันพี่เลี้ยง เนื่องจากอาจารย์ของเราจำนวนมากขึ้นและอาจารย์รุ่นน้องก็มีคุณภาพสูง เราจึงได้รับความไว้วางใจจากสถาบันต่างประเทศและแหล่งทุน ยกให้เราเป็นสถาบันพี่เลี้ยงอย่างเป็นทางการ ทุก ๆ ปีจะมีสัญญาจากองค์การอนามัยโลกขอให้เราไปเยี่ยมจัดอบรม ติดตามความก้าวหน้าของสถาบันรุ่นน้องในประเทศ least developed countries เช่น พม่า ลาว กัมพูชา ภูฏาน ผมไม่ใช่ผู้เดินทางหลักอีกต่อไป ทีมงานเราออกไปในหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ช่วยพัฒนาโครงร่างวิจัย จัดอบรมการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นต้น

นอกจากทุนจากองค์การอนามัยโลกแล้ว หน่วยระดับวิทยาลัยได้ทุนจากแหล่งอื่น ๆ ในการพัฒนาสถาบันรุ่นน้องในประเทศอื่นอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะทุน FK จากรัฐบาลนอร์เวย์ ประเทศนี้มีรายได้ต่อประชากรสูงที่สุดในโลกและให้ความช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาในสัดส่วนที่มากที่สุดในโลกด้วย คือ สูงถึงร้อยละหนึ่งของรายได้ประชาชาติ ทุนที่ทางนอร์เวย์ให้เราเป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศกำลังพัฒนาด้วยตัวเอง หรือที่เรียกว่า south-south collaboration จากชื่อเสียงที่ผ่านมา ทำให้ทุนนี้มาติดต่อหน่วยระดับวิทยาลัยให้เป็นผู้ประสานงานในปี 2006 ในที่สุดสมาชิกกลุ่มในเครือข่ายเลือกให้เราเป็น lead partner หรือผู้นำ พวกเราทุกคนได้เรียนรู้หลักการ การแลกเปลี่ยนและได้ประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนสูงสุด เนื่องจากความเข้มแข็งทางวิชาการหน่วยระดับวิทยาลัยเป็นที่ซึ่งสถาบันในเครือข่ายอยากส่งคนมาเรียนมากที่สุด และอยากรับคนของเราไปร่วมงานมากที่สุดด้วย ในเรื่องการรับคนมาเรียนเป็นเรื่องปกติของเรายู่แล้ว แต่การส่งออกเป็นเรื่องใหม่ ผมตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยอาจารย์อาวุโสคณะต่าง ๆ ให้ช่วยกันตั้งเกณฑ์และ

คัดเลือกส่งนักศึกษาหรือบัณฑิตของเราไปประเทศอื่น ผมให้หลักการแก่กรรมการว่า เราต้องมีคนรุ่นใหม่ทั้งพุทธและมุสลิม และต้องมีชาย-หญิง ในสัดส่วนที่เหมาะสม อย่างเช่นที่ปักกิ่ง ในปีแรกกรรมการคัดเลือกส่งนักไอทีหนุ่มสาวจบใหม่ไปสองคน ทำงานร่วมกับไอทีของจีนและนอร์เวย์ เมื่อกลับมาทำงานในประเทศไทย ทำงานครบหนึ่งปีตามสัญญา คนหนึ่งในนั้นซึ่งเรียนรู้ภาษาจีนได้ดีมากกลับไปทำงานในปักกิ่ง และต่อไปประเทศนอร์เวย์ อีกคนหนึ่งเป็นกำลังสำคัญในหน่วยระดับวิทยา ปีต่อมาเราส่งนักศึกษาหญิงจบใหม่จากปัตตานีไปเรียนรู้การทำงานที่นั่น สามารถสร้างผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการภาษาจีนได้ คนสุดท้ายที่ส่งไป คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภริณี แซ่ลิ่ม ซึ่งเป็นลูกศิษย์ทำงานที่หน่วยระดับสิบปีก่อนไปเป็นอาจารย์ที่ มอ. ปัตตานี เราสามารถสร้างความเชื่อมโยงไปจัดอบรมซอฟต์แวร์ที่เราพัฒนาขึ้นในมหาวิทยาลัยปักกิ่ง และ ช่วยสอนอาจารย์และนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอีกสองแห่งใช้ซอฟต์แวร์ดังกล่าววิเคราะห์ข้อมูล มีผลงานวิชาการร่วมกัน ในที่สุดพรรคพวกของเราในปักกิ่งสรุปว่า การแลกเปลี่ยน south-south แบบนี้ดีกว่าการแลกเปลี่ยนแบบ north-south ที่เขาเคยประสบ ในปีหน้าสถาบันในปักกิ่งจะออกค่าใช้จ่ายเชิญคนของเราไปทำงานระยะสั้นด้วยทุนของเขาเอง

นอกจากไปจีน การส่งคนรุ่นใหม่ไปทำงานในประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุดอย่างบังคลาเทศและเนปาล เป็นการหล่อหลอมพัฒนาโลกทัศน์และประสบการณ์ทำงานของเขาอย่างมาก ในปีหน้าเราจะส่งคนเก่งอีกสองคนไปสองประเทศนี้เพื่อพัฒนาระบบการจัดการงานวิจัย หลังจากที่เราได้ช่วยเขาผลิตนักวิจัยแล้ว ทั้งนี้เพราะว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไม่ได้อยู่ที่การฝึกอบรมเท่านั้น การบริหารจัดการก็เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน ถ้าฝึกอบรมอย่างเดียวสถาบันจัดการไม่ดี นักวิจัยก็อาจจะหนีไปทำงานที่อื่น หรือ ถึงจำเป็นต้องอยู่ทำงานในสถาบันนั้นก็ไม่มีความสุขและสร้างผลงานไม่ได้ การบริหารจัดการที่ดี สร้างการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ทั้งภายในสถาบัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหน่วยให้ทุนกับหน่วยบริการ สาธารณสุข และประชาชนเป้าหมายของการพัฒนาจะทำให้ นักวิจัยทำงานได้สนุก ในฐานะที่เราเป็นสถาบันที่เลี้ยงเราต้องเสาะแสวงหาประสบการณ์นำมาทำให้เป็นวิชาการที่สถาบันใหม่ ๆ สามารถนำไปใช้ได้ ความท้าทายจึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่การทำสถาบันของเราให้เข้มแข็งอย่างเดียวอีกต่อไปแล้ว เป้าหมายคือสถาบันน้อง ๆ ในประเทศต่าง ๆ เราต้องช่วยลดช่องว่างระหว่างมนุษย์และพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของทีมงานคนรุ่นใหม่ในเอเชีย ในทิศทางใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน มหาวิทยาลัยไม่ได้มี “หน้าที่” สอน วิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมเท่านั้น มหาวิทยาลัยยังมี “หน้าที่” พัฒนาระดับอุดมการณ์ของตนเองและคนในสังคมให้หลุดพ้นจากตัวตน เรียนรู้และทำความเข้าใจและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ต่างชาติพันธุ์ ที่ยิ่งลำบากกว่าเราคือ

ว่าด้วยการเป็นครู

ลูกศิษย์ของผมฝากมาบอกว่า ให้พูดถึงเคล็ดลับของการเป็นครูที่ดีในการบรรยายครั้งนี้ ผมคิดถึงครูที่สอนผมมาตั้งแต่ปฐมวัย จนถึงมหาวิทยาลัย ก่อนที่จะนึกถึงตนเอง ครูต้องเก่งไหม จึงจะสอนลูกศิษย์ได้ดี ผมคิดว่าอาจจะไม่ใช่ สิ่งที่ครูที่ดีมี คือ ความรักเมตตาต่อศิษย์ เห็นความสำคัญและศักยภาพของศิษย์

ผมคิดว่าการสอนเทคนิคไม่ใช่สิ่งสำคัญ สิ่งที่สำคัญ คือ ครูต้องสร้างแรงบันดาลใจ (inspire) ให้ลูกศิษย์ บางคนบอกว่าแรงบันดาลใจที่สำคัญ คือ ความสามารถของครูที่ทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง สำหรับผมคิดว่าแรงบันดาลใจต้องเริ่มจากความรักความเมตตา การเห็นความสำคัญ ช่วยสนับสนุนให้ศิษย์เรียนรู้และปรับฐานแนวคิดแนวทางการดำเนินชีวิต ทีละขั้นจนประสบความสำเร็จ ถ้าเราต้องอาศัยครูเก่งมาสร้างแบบอย่าง เราต้องเร่งสร้างครูให้เก่งซึ่งสร้างยากมาก ได้จำนวนน้อย ผลกระทบน้อย แต่ถ้าเราอาศัยครูที่มีเมตตาธรรมสูง คนธรรมดา ๆ ก็เป็นครูได้ แต่เราจะสร้างคนให้มีเมตตาธรรมสูงได้อย่างไร ยากหรือง่ายกว่าสร้างคนเก่ง เราสร้างทั้งสองอย่างพร้อม ๆ กันได้หรือไม่

เทคนิคการปฏิบัติ ที่มีเมตตาธรรมต่อศิษย์ไม่ยากนัก ผมไปเรียนวิชาการระดับวิทยาลัยที่ออสเตรเลียได้เทคนิคความเป็นครูจาก Professor Dick Heller มากกว่าได้วิชาการจากท่าน เทคนิคของท่านที่สำคัญ ดูเหมือนมีอย่างเดียว คือ

พูดคำว่า very good, excellent ก่อนคำอื่นหมด ถ้าเราทำงานได้ผลระดับหนึ่ง ถ้าท่านไม่เห็นด้วยก็จะเฉย ๆ ผมใช้เทคนิคนี้เป็นประจำ นักเรียนทำอะไรสำเร็จเล็ก ๆ น้อย ๆ ผมก็จะชม ทำผิดจะไม่ตำหนิ แต่คุยกันให้เขาหาหนทางแก้ไข

ผมพกเครื่องสมุดอิเล็กทรอนิกส์เล็ก ๆ ติดตัวเป็นประจำมาสิบกว่าปี ในวันนี้มีคำสอนสำคัญ ๆ ของ พระพุทธเจ้า ซึ่งผมจะอ่านบทพจนตรวสอบความคิดตัวเองในยามว่าง บทที่ชอบเปิดอ่านให้ลูกศิษย์ฟังบ่อยที่สุด คือ ทิสทก โดยเฉพาะ ทิสที่สองคือ ทักขินทิส ทิสเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ท่านว่า ครูอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ดังนี้ ๑. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี ๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ๔. ขย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน ๕. สร้างเครื่องคุ้มกันภัยในสารทิส คือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพทำการงานได้

ท่านไม่ได้ระบุว่า ทั้งห้าข้อจัดเรียงตามลำดับความสำคัญหรือไม่ แต่ การฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี เป็นอันดับแรก ข้อสองสาม และ ห้า เป็นเรื่องทางเทคนิค ส่วนข้อสี่เรื่องการยกย่องลูกศิษย์ น่าจะเหมือนกับเทคนิคที่ผมกล่าวมาแล้ว คือ ให้กำลังใจ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและแรงบันดาลใจในการทำงาน ว่ากันตามคำพูดคำต่อคำ ครูต้องฝึกฝน และ แนะนำ จึงจะทำให้ศิษย์เป็นคนดี ดูเหมือนว่าจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

วิชาสถิติขั้นสูงวิเคราะห์อิทธิพลของตัวแปรหลายระดับ หรือ multi-level modeling ถือว่าครูเป็นตัวแปรระดับบริบท (contextual level) ซึ่งศิษย์ทั้งหลายต้องประสบร่วมกัน ส่วนความสามารถพื้นฐานของศิษย์เป็นตัวแปรระดับปัจเจก (individual level) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของครูกับของศิษย์ออกมาได้สองอย่าง ครูกลุ่มแรกเรียกว่า กลุ่มเมอริโตเครติก (meritocratic) ทำให้เด็กเก่งได้ด้วยตนเอง ดังนั้นเด็กที่เก่งอยู่แล้วจะเก่งยิ่งขึ้น แต่เด็กที่อ่อนจะไม่ค่อยรับการเหลียวแล ครูกลุ่มที่สองคือ กลุ่มอีกาลิตาเลียน (egalitarian) ช่วยเด็กที่อ่อนให้ดีขึ้น ส่วนเด็กเก่งอยู่แล้วอาจจะได้ประโยชน์ไม่มาก เด็กเก่งขอมอยากไปเรียนกับครูประเภทแรก เด็กอ่อนขอมชอบครูประเภทที่สอง โลกให้เกียรติกับสถาบันการศึกษาประเภทแรก แต่ผมคิดว่าสถาบันประเภทหลังอาจจะสร้างความสุขให้กับมนุษยชาติได้มากกว่า ผมไม่แน่ใจว่าตนเองอยู่ในกลุ่มไหน ผมอยากให้ลูกศิษย์ที่อ่อนเห็นผมเป็นครูประเภทที่สอง และให้ลูกศิษย์ที่เก่งเห็นผมเป็นครูประเภทแรก เพราะฉะนั้นผมจึงมีท่าทีต่อลูกศิษย์ต่างกัน คงต้องกลับมาถามลูกศิษย์รื้อยกว่าคนที่ผมคลุกคลีว่าเขาเห็นว่าผมเป็นครูประเภทใดแน่

ความเป็นครูต่างกับความเป็นนักการศึกษา ครู หมายถึงผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ส่วนการศึกษาในภาษาไทยและภาษาสันสกฤต หมายถึงการเล่าเรียน ฝึกฝน บางครั้งผมก็เห็นว่าวิถีคิดทั้งสองอย่างไม่ลึกซึ้งพอ และทำให้ความเป็นครูและการจัดการศึกษาส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไม่มาก ถ้าถือตามนี้ ครูต้องมีความรู้ และต้องมีศิษย์หน้าทีของครู คือ ถ่ายทอดความรู้ที่มีอยู่ให้ศิษย์ ถ้าไม่ศิษย์ ครูก็จะเป็นครู ส่วนการศึกษาแบบที่ว่าเป็นการเล่าเรียน คือ รับความรู้จากผู้สอน หรือ ฝึกฝน คือพัฒนาทักษะให้ได้ตามมาตรฐาน แต่ละองค์ประกอบของนิยามความเป็นครูและนิยามของการศึกษาแบบนี้ ล้วนมีขอบเขตที่จำกัด

ผมชอบคำพูดของฝรั่งที่ว่า to educate is to develop the innate capacity แปลว่าการศึกษา คือ การพัฒนาศักยภาพหรือความสามารถภายในตัวมนุษย์ นิยามแบบนี้เน้นที่จุดประสงค์ ไม่จำกัดขอบเขตและวิธีการ ถ้าจะเป็นครูที่ดีต้องทำให้ศิษย์ได้พัฒนาศักยภาพภายใน ไม่ไ้รับแต่การถ่ายทอดจากครู ถ้าจะเป็นนักการศึกษาต้องจัดให้มวลประชากรมีกระบวนการพัฒนาศักยภาพภายใน รูปแบบวิธีการจัดการสำคัญน้อยกว่าปรัชญาและวัตถุประสงค์ ตอนต่อไปที่ผมจะเล่าคือสิ่งที่ผมได้ทำในทศวรรษที่ห้าของชีวิต คือ การพัฒนาเทคนิควิชาการและการจัดระบบการศึกษาเป็นไปในแนวทางที่ผมคิดว่าน่าจะเป็น

การพัฒนาฐานวิชาการทางสถิติและการจัดระบบการศึกษาสำหรับโลกาภิวัตน์

ทำงานวิชาการมาสามทศวรรษ ผมเห็นว่า คุณค่าทางวิชาการมีสามมิติ มิติแรก คือความลุ่มลึก แดกจกาน มิติที่สอง คือ นวภาพ และมิติที่สาม คือ อรรถประโยชน์

ผมชอบคณิตศาสตร์เพราะเป็นวิชาที่ว่าด้วยตรรกะที่ต้องใช้สมาธิในการติดตามกันคิด ผมฝึกฝนพัฒนาการใช้งานสถิติ จนทำให้มองโลกที่เป็นอยู่ด้วยสายตาทางสถิติ อย่างไรก็ตาม พื้นฐานของสถิติ ขั้นสูงคือ พีชคณิตเชิงเส้น (linear algebra) ซึ่งเงื่อนไขชีวิตของผมไม่ได้ยู่ตรงนั้น ทำให้ผมมีข้อจำกัดไปไม่ได้ไม่สุด ชุคได้ไม่ถึงอย่างที่ต้องการ มิติความลึกจึงยังไม่ถึงระดับสากล

มิติที่ผมพยายามพัฒนาเพื่อชดเชยสิ่งที่ขาด คือ นวภาพ ในระยะสิบปีแรกที่ทำงานผมพยายามสอนแบบใหม่ให้เข้าใจง่าย การเรียนสถิติสมัยก่อนเน้นการจำและแทนค่าสูตรเพื่อคำนวณหาคำตอบ ทำให้ผู้เรียนเบื่อและมองไม่เห็นแนวคิด ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 เครื่องคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลแพร่หลาย จึงเป็นโอกาสให้เกิดนวภาพทางการสอน และเพิ่มประสิทธิภาพในการวิจัย วิชาทางตรรกะต้องการการลงทุนทางสมาธิไม่ใช่วัตถุ จึงเป็นโอกาสให้หน่วยวิชาการเล็กในหัวเมืองสามารถทำงานได้ตามต่างประเทศได้ สถาบันเล็ก ๆ ในหัวเมืองถ้าได้รับการพัฒนาในระดับหนึ่ง สามารถจัดการสอนวิชาเหล่านี้ด้วยต้นทุนที่ถูกกว่า การจัดการเรียนการสอนในเอเชียยังมีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับคนเอเชีย ถ้าได้เรียนในสถาบันเล็ก ๆ ซึ่งพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง ผู้เรียนน่าได้แรงบันดาลใจอยากกลับไปทำงานที่บ้านมากกว่าไปเรียนในประเทศตะวันตก

ทศวรรษที่ 1980 เปิดยุคของคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล ทำให้นักวิชาการทั่วไปเข้าถึงคอมพิวเตอร์ได้ง่ายขึ้น โอกาสได้ตามสถาบันในประเทศที่พัฒนาแล้วจึงมีมากขึ้น ผมซื้อ PC และใช้ซอฟต์แวร์สถิติตั้งแต่ปี 1986 เมื่อตั้งหน่วยระดับมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ ผมร่วมกับอาจารย์สถิติชาวออสเตรเลียจัดอบรมนักวิจัยที่หาดใหญ่และออกจากรัฐ เราตั้งงบประมาณจากมูลนิธิฟอร์ด ซื้อซอฟต์แวร์ชุดละพันกว่าเหรียญจากมหาวิทยาลัยไทยและอินโดนีเซียที่อยู่ในเครือข่าย แต่ซอฟต์แวร์นี้ถือคด้วย key diskette ซึ่งต้องมีเสียบไว้ใน disk drive เสมอเพื่อป้องกันการ copy เพื่อนชาวอินโดนีเซียของผมก็ซื้อเครื่อง copy key diskette ทำให้ทุกคนมีซอฟต์แวร์นี้ใช้ ความขัดแย้งระหว่างบริษัทซอฟต์แวร์กับผู้ใช้ในประเทศกำลังพัฒนาซึ่งขาดกำลังซื้อเป็นปัญหาที่สำคัญที่ทำให้วงการวิชาการพัฒนาได้ช้า ต่อมาซอฟต์แวร์สถิตินี้เลิกกันไป คงจะเป็นเพราะขาดทุนเนื่องจากต้นทุนเกือบครึ่งอยู่ที่การป้องกันการ copy ซึ่งก็ไม่ได้ผล

ศตวรรษที่ 1990 มีซอฟต์แวร์สถิติที่เกิดใหม่ ไม่ลงทุนป้องกันการ copy ผมซื้อมาประกอบการสอนนักศึกษาเป็นสถาบันแรกในเมืองไทย ทุก ๆ สองสามปีเราต้องปรับรุ่นหรือเวอร์ชันใหม่ เรียนคำสั่งใหม่ และ เสียเงินคร่าวละประมาณพันเหรียญ ผมคิดว่าเราควรพัฒนาซอฟต์แวร์ให้เหมาะสมกับงานเรามากขึ้น ช่วงปลายทศวรรษ 1990 ผมจึงสมัครเข้าเรียนหลักสูตรทางไกลเรื่องการใช้ซอฟต์แวร์ขั้นสูงโดยเรียนทางอีเมล ผมเรียนรู้วิธีดัดแปลงคำสั่งของซอฟต์แวร์นี้ได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ทำได้ยากมาก ความชำนาญในการใช้และปลูกปล้ำดัดแปลงซอฟต์แวร์ในครั้งนั้นสำเร็จระดับหนึ่ง หลังจากนั้นผมใช้เวลาอดบทรียนการวิเคราะห์ข้อมูลเขียนเป็นตำราโดยใช้ความชำนาญด้านซอฟต์แวร์นั้นเป็นเครื่องช่วย ในยุคนั้นคอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊กเริ่มจะแพร่หลาย ผมนำโน้ตบุ๊กติดตัวไปทุกหนแห่ง เมื่อมีเวลว่างยามใดก็จะสรุปบทเรียนลงในตำรา ทำงานอย่างนี้ต่อเนื่องอยู่สามปีทั้งในประเทศไทยและระหว่างการเดินทางและทำงานในต่างประเทศ เขียนตำราการวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างที่ต้องการ ตั้งแต่ปี 2002 เป็นต้นมาหนังสือนี้เป็นที่สนใจของนักศึกษาระดับปริญญาโท/เอกทั่วประเทศ เขาใช้อ่านประกอบการเรียนวิชาสถิติขั้นสูง มาจนถึงปัจจุบัน หลายคนเรียนการแปลสถิติด้วยตนเองจากตำราเล่มนี้ ซึ่งทำให้เขาอ่านผลงานวิจัยในวารสารวิชาการนานาชาติได้เข้าใจมากขึ้น ตำราเล่มนี้ได้รับรางวัลตำราดีเด่นของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ดังกล่าวแล้วว่า หลักสูตรของเราเป็นหลักสูตรแรกที่เน้นการใช้ซอฟต์แวร์วิเคราะห์ข้อมูล ลูกศิษย์ลูกหาของผมมาจากประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ต่างก็ copy ซอฟต์แวร์นี้กลับไปใช้ในประเทศของตน เมื่อจบไปแล้วกลับมาพบหน้ากันในโอกาสต่อมาพวกเขาก็ขอ copy เวอร์ชันใหม่ หมายเลขซอฟต์แวร์หรือ serial number ของเราเลยปรากฏไปทั่วเอเชีย เรากลายเป็นแหล่งเผยแพร่ซอฟต์แวร์ที่ผิดกฎหมายของภูมิภาคนี้ของโลกอย่างช่วยไม่ได้

โอกาสของนภาพเกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนศตวรรษ ซอฟต์แวร์โอเพ่นซอร์สเริ่มแพร่หลาย โอเพ่นซอร์ส เป็นระบบเปิดโล่งให้ผู้สนใจศึกษาได้ว่าซอฟต์แวร์นั้นทำงานได้อย่างไร ใครจะนำไปใช้ทำอะไรก็ได้ ไม่ต้องจ่ายค่าลิขสิทธิ์ ซอฟต์แวร์ประเภทนี้ใช้ยาก แต่สามารถพัฒนาชุดคำสั่งใหม่ได้ง่าย ในปี 2002 ซึ่งตอนนั้นผมอายุได้ห้าสิบสองปี ผมเริ่มศึกษาและพัฒนาชุดคำสั่งสำหรับซอฟต์แวร์โอเพ่นซอร์ส ชื่อ R เพื่อใช้แทนซอฟต์แวร์ทางการค้าที่ต้องเสียเงิน ด้วยพื้นฐานเดิมทางสถิติ

โปรแกรม R เป็นโปรแกรมสถิติที่ผู้ใช้สามารถสร้างคำสั่งเก็บไว้ใช้เองได้ ผมจึงหัดเขียนคำสั่งทดแทนคำสั่งง่าย ๆ ในซอฟต์แวร์ที่เคยใช้อยู่ ก็ปรากฏว่าได้คำตอบตรงกัน ทำให้เกิดฉันทะ ผมจึงตั้งเป้าเขียนคำสั่งที่ยากขึ้นไปก็ได้คำตอบที่ตรงกันอีก ฉันทะก็มากขึ้น ผมจึงเกิดวิริยะ ฝึกฝนตนเองเขียนคำสั่งอย่างจริงจังงัดงัดขึ้นไปอีก และแล้วจิตใจของผมก็จดจ่อแต่เรื่องการเขียนคำสั่ง ไม่ว่าจะทำอะไรผมก็จะรู้สึกว่ามีสมาธิของผมหันมาคิดเรื่องคำสั่ง โดยทำงานเป็น background job อยู่ตลอดเวลา เวลาว่างของผมเกือบทุกเสี้ยววินาทีถูกใช้ไปอย่างมีประสิทธิภาพ แม้กระทั่งเวลานอนหลับไปก็รู้สึกว่ามีสมาธิกำลังหาทางออก พอตื่นมาก็คิดได้หันเข้าหาคอมพิวเตอร์ทำงานต่อ เมื่อได้คำสั่งนี้แล้วก็พัฒนาคำสั่งใหม่ จนในที่สุดได้คำสั่งที่ใช้ทำงานแทนซอฟต์แวร์เก่าได้ค่อนข้างสมบูรณ์

เมื่อเราผลิตสิ่งใหม่ ไม่ควรคิดเพียงผลดีเพื่อทดแทน ถ้าจะจงใจให้คนใช้คำสั่งที่ผมค้นคิดขึ้น ต้องทำให้เขาใช้เพราะ “ดี” ไม่ใช่เพียงใช้เพราะ “ฟรี” เรามีความสามารถและสมาธิเป็นพลังในการทำงานแล้ว สิ่งที่จะทำให้งานดีกว่าผลิตภัณฑ์ทางการค้าคืออาศัย นภาพ และจินตนาการ ผมจึงทำให้ชุดคำสั่งมีคุณสมบัติพิเศษซึ่งซอฟต์แวร์ทางการค้าหรือซอฟต์แวร์อื่น ๆ ไม่มี (ไม่ใช่เพราะทำไม่ได้ แต่คิดไม่ถึง)

ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ การแสดงกราฟคู่กับผลลัพธ์ที่เป็นตัวเลขทุกครั้งถ้าเหมาะสม ซึ่งช่วยในการสำรวจข้อมูลมาก คนเราส่วนใหญ่สนใจภาพมากกว่าตัวเลข ภาพที่ดี ๆ สื่อทางสถิติเข้าไปในระบบการรับรู้ของสมองได้ง่ายกว่าตัวเลข สมมติว่าข้อมูลชุดหนึ่งเก็บมาจากผู้ป่วย 30 คน เมื่อผู้ใช้สั่งซอฟต์แวร์ส่วนใหญ่ให้แสดงค่าทางสถิติของตัวแปร เช่น อายุ ผลที่ได้ก็มักจะเป็นค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสถิติอื่น ๆ ของคน 30 คนนั้น แต่ถ้าใช้คำสั่งของผม นอกจากได้ผลลัพธ์แบบเดียวกันแล้ว ยังได้กราฟแสดงตำแหน่งอายุของคนแต่ละคนทั้ง 30 คน ทำให้เราเห็นว่าช่วงอายุใดที่มีผู้ป่วยมาก ช่วงใดมีน้อย

ถ้าเราใช้ซอฟต์แวร์ทั่วไปเจนนับเพศของผู้ป่วย ก็จะได้คำตอบว่ามีชายกี่คนหญิงกี่คน แต่คำสั่งที่ผมสร้างนอกจากจะให้ค่าเหล่านั้นแล้วยังได้แผนภูมิกราฟแท่ง ที่มีสีสัน โดยอัตโนมัติซึ่งทำให้ผู้ถามคำถามเห็นแต่ไกลได้ทันทีว่าข้อมูลกระจายอย่างไร ภาพเหล่านี้สามารถก๊อปปี้ไปลง Powerpoint และ Word ได้ในทันที ทำให้ออกรายงานได้เร็วมาก

นอกจากช่วยให้นักวิเคราะห์สำรวจข้อมูลได้ดีกว่าเดิม ผมยังเขียนฟังก์ชันที่นักวิจัยทั่วไปต้องการ (need) อย่างมาก แต่ไม่เคยคิดว่ามีซอฟต์แวร์ที่ให้บริการได้อย่างนี้ กล่าวคือร้อยละเก้าสิบขึ้นไปของรายงานทางสังคมและการแพทย์ต้องใช้ตารางเจนนับคุณสมบัติของบุคคลหลาย ๆ ด้าน เช่น ถ้าทดลองเปรียบเทียบยา A กับยา B ต้องแสดงว่าแต่ละฝ่ายมีคนกี่คน อายุ น้ำหนัก ส่วนสูง โรคประจำตัวของแต่ละฝ่ายเป็นอย่างไร และเมื่อรักษาไปแล้วฝ่ายไหนหายได้ดีกว่ากัน ผู้วิเคราะห์ด้วยซอฟต์แวร์อื่นต้องไปถามนักสถิติว่าจะใช้สถิติตัวใดจึงจะเหมาะสม นักสถิติต้องตรวจสอบคุณสมบัติของข้อมูลก่อนว่าเป็นอย่างไร ก่อนที่จะให้ตัดสินใจได้ว่าควรใช้สถิติแบบไหน แล้วจึงไปคำนวณและส่งคำตอบ ออกลงบนจอ ส่วนผู้ใช้ต้องบรรจุลอกคำตอบนั้นลงรายงาน โดยเลือกตำแหน่งทศนิยมและปัดจุดให้เหมาะสม ถ้าข้อมูลเปลี่ยนไปเพียงเล็กน้อย กว่าจะ

แก้แต่ละตารางหนึ่งให้ถูกต้องครบถ้วนต้องใช้เวลาหลายวัน ถ้าใช้คำสั่งที่ผมสร้างการตรวจสอบว่าควรเลือกใช้สถิติตัวใด การแสดงผลทางสถิติและการเลือกจำนวนเลขหลังจุดทศนิยมเป็นไปโดยอัตโนมัติ ผู้วิจัยสร้างผลการวิเคราะห์เองได้ ไม่ต้องอาศัยนักสถิติ และใช้เวลาเพียง 1-2 นาทีก็ได้ตารางออกไปรายงานแล้ว

คำสั่งต่าง ๆ เหล่านี้แพทย์นักวิจัยชอบมาก เพราะเขาทำงานได้เลยไม่ต้องรอคิวนัดหมายพบนักสถิติ เมื่อปี 2009 อินเดียส่งนักวิจัยระดับศาสตราจารย์และรองศาสตราจารย์มารับการอบรมที่ มอ. ลิปกว่าคน ทุกคนชอบมาก เขากลับไปแล้วสร้างผลงานทางวิชาการได้เร็วกว่าเก่า

สรุปว่า ผมมีสมาธิใจจดใจจ่อในการเขียนชุดโปรแกรมอย่างต่อเนื่อง จนสามารถพัฒนาชุดคำสั่งใน R ใช้แทนซอฟต์แวร์เก่าได้ทั้งหมด ในปี 2004 ผมตัดสินใจหย่าขาดจากซอฟต์แวร์เดิมทั้ง ๆ ที่ยังมีสิทธิ์ใช้ตามกฎหมายอยู่ หน่วยงานของเราทั้งหน่วยหันมาใช้ R และคำสั่งที่ผมสร้างขึ้นสำหรับการเรียนการสอนและการวิจัย และชุดคำสั่งที่ผมพัฒนาขึ้นแทนโดยสิ้นเชิง การทำอย่างนั้นมีความเสี่ยงอยู่ระดับหนึ่ง เพราะทำให้หลักสูตรของเราเรียนยากขึ้น คนอาจจะนิยมน้อยลง แต่ผมเห็นว่าการยึดในหลักการให้คนเรียนรู้และใช้ความพยายามสูงจะได้คนเก่งและลึกซึ้ง เรื่องนี้เหมือนตอนที่หลักสูตรปริญญาโททางด้านสาธารณสุขในกรุงเทพฯส่วนใหญ่ลดเวลาจากสองปี เป็นสิบแปดเดือน แล้วลดต่อจนเหลือสิบสองเดือน เพื่อตอบสนองความต้องการของแหล่งทุนและผู้เรียนที่อยากจบเร็ว หลักสูตรของเรายืนยันไม่ลดเวลาเรียนเพื่อรักษามาตรฐาน เพราะเราเชื่อว่าเรียนน้อยเกินไปไม่สามารถสร้างพุทธิปัญญาและทักษะทางระบาดวิทยาได้ การยืนยันที่จะต้องใช้เวลาสองปีเต็มและใช้ซอฟต์แวร์ที่อยากแต่มีพลังสูงไม่ได้ทำให้เรามีนักเรียนลดลงทั้งจากไทยและต่างประเทศ แต่ทำให้เรามีผลงานวิชาการตีพิมพ์มากขึ้นเนื่องจากนักเรียนมีเวลามากพอและมีซอฟต์แวร์และชุดคำสั่งที่สร้างบทความวิชาการได้เร็ว

ณ จุดนี้จะเห็นได้ว่า เราต้องตั้งใจทำงานด้วยความยากลำบาก เพื่อพัฒนาตนเองและผลงานให้มีคุณภาพในระยะยาว พูดมาถึงตอนนี้ผมอยากบอกว่าตลอดเวลาของการทำงาน ผมคิดถึงครูสอนภาษาไทยระหว่างผมเรียนชั้นมัธยม ท่านนำเอากลอนบาทหนึ่งในพาลีสอนน้องมาให้เราคัดไทย

“อย่ารู้มาก บากหนี่ แต่ที่ง่าย

ที่ไหนหนัก หักกายเข้าหาบหม ...”

ฉันทลัษณ์ดี ๆ แบบนี้มีผลเหมือนซอฟต์แวร์อินเทอร์เน็ตพลัง ซึ่งครูบ้านนอกคนหนึ่งเขียนโปรแกรมให้แก่นักเรียนอย่างผมในเวลาไม่กี่นาที วิชาคัดไทยไม่ได้ฝึกแต่เพียงลายมือ แต่ทำให้ใจสงบเป็นสมาธิ สามารถจดจำและดื่มด่ำเนื้อหาส่งถ่ายความคิดลงไปยังปลายนิ้วและผ่านกระดาษ โปรแกรมซึ่งเป็นฉันทลักษณ์บทนี้สร้างวิถีชีวิตการทำงานของผมไปตลอดชีวิต ดังนั้นการเรียนรู้นักวิจัยเด็กสำคัญเหลือเกิน การเรียนทางวิทยาศาสตร์ทำให้แสวงหาข้อเท็จจริงและพัฒนาตรรกะ ส่วนศิลปศาสตร์กล่อมเกล้าให้จิตใจอ่อนโยน เห็นความดีความงาม สร้างจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ให้แก่ผู้เรียน

กลับมาพูดเรื่องชุดคำสั่งที่ผมพัฒนาอีกครั้ง ผลงานนี้ยังคงอยู่ภายในแควดวงแคบ ๆ ของหลักสูตรเราเท่านั้น ทำอย่างไรนักวิจัยทั่วไปจะได้ประโยชน์ด้วย ระหว่างที่พัฒนาซอฟต์แวร์ผมเขียนบทเรียนด้วยตนเองให้นักเรียนทดลองใช้ เพื่อผมไม่ต้องสอนในชั้นเรียน และสิ่งที่พัฒนามีปริมาณเนื้อหามากกว่าที่จะสอนในชั้นเรียนได้ เนื่องจากหลักสูตรของเราใช้ภาษาอังกฤษ ผมจึงเขียนเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งในที่สุดสร้างประโยชน์ต่อนักวิจัยรุ่นใหม่ได้ทั่วโลก ในการประชุมนานาชาติระบาดวิทยาที่กรุงเทพฯ ปี 2005 ผมตระเวนสาธิตให้คนที่รู้จักที่เข้ามาประชุมได้เห็นศักยภาพของโปรแกรมที่ผมเขียน และหาผู้สนับสนุนทางการเงินจัดพิมพ์หนังสือ ในที่สุดโครงการวิจัยโรคเมืองร้อน (TDR) ขององค์การอนามัยโลกก็ยื่นมือเข้าสนับสนุน เขาเห็นว่างานของผมจะมีประโยชน์มากต่อในงานวิจัยในประเทศกำลังพัฒนาที่ไม่ต้องการใช้ซอฟต์แวร์ที่คิดกฎหมาย เขาสนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือ โดยมีเงื่อนไขว่าต้องขายราคาถูกหรือฟรี และทำให้บุคคลทั่วไปสามารถดาวน์โหลดหนังสือนี้ได้จากเว็บไซต์ขององค์การอนามัยโลก

แต่การแขวนหนังสือของเราอยู่บนหีบชอกเล็ก ๆ ขององค์กรอนามัยโลกไม่ได้เป็นวิธีเผยแพร่ที่ดีนัก ผู้ที่จะเข้าไปดาวน์โหลดต้องตั้งใจค้นหาจากฐานข้อมูลอันซับซ้อนขององค์กรอนามัยโลก หรือจาก search engine ที่เก่ง ๆ เท่านั้น ช่องทางการเผยแพร่ที่ดีกว่า คือ เว็บไซต์ที่เป็นประชาคมผู้ใช้และผู้พัฒนาซอฟต์แวร์ระบบโอเพ่นซอร์ส ในปี 2005 ผมได้พัฒนาและพัฒนาชุดคำสั่งให้เป็นแพ็คเกจมาตรฐาน หลังจากทำงานหนักอีกหลายเดือน ในปี 2006 โดยคำแนะนำของอาจารย์หัชชา ศรีปลั่ง ซึ่งเป็นรุ่นน้องในที่ทำงานและเพื่อนนักสถิติชาวอังกฤษชื่อ Martyn Plummer ซึ่งเป็นหนึ่งใน R Core Team ผมก็พัฒนา package ชื่อ epicalc และ upload ขึ้นไปบนเว็บไซต์ของประชาคมผู้พัฒนาและใช้ซอฟต์แวร์ R ได้สำเร็จ ซึ่งเป็นนักวิจัยเอเชียคนแรก ๆ ที่ทำเช่นนั้นได้ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เป็นนักสถิติโดยตรง เว็บไซต์นี้มีระบบ mirroring ส่งผ่านไปยังเว็บไซต์ในเครือข่ายอีกเจ็ดสิบกว่าแห่งทั่วโลก หนังสือแบบเรียนด้วยตนเองก็เผยแพร่ไปในเครือข่ายนี้ด้วย

จาก open-source package และ open-book ซึ่งดาวน์โหลดได้ฟรีทั้งคู่ TDR ยังสนับสนุนการจัด open-course ซึ่งเป็นหลักสูตรเรียนฟรีทางอินเทอร์เน็ต ผู้เรียนจะเป็นใครก็ได้ในโลกนี้ จะมีคุณวุฒิอะไรหรือไม่ก็มีคุณวุฒิอะไรเลยก็ได้ ขอให้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตเป็นอันเรียนได้ ผู้ร่วมงานหลักของผมคือ Mr Edward McNeil นักสถิติหนุ่มจากออสเตรเลียที่ตกลงปลงใจกับอาจารย์สาวชาวไทยลูกศิษย์ของผมที่ มอ. ปัตตานี Edward เป็นบรรณาธิการหนังสือภาษาอังกฤษที่ผมเขียน เขาเหมือนผม กลางวันสอนนักศึกษาภาคปริกติ ทำงานวิจัยและพัฒนาตามปริกติ กลางคืน เราเข้าไปดูในชั้นเรียนบนเว็บไซต์ว่าลูกศิษย์ทางไกลของเราเป็นใครบ้าง ทำอย่างไรจึงจะสร้างโจทย์กระตุ้นเขาให้สนุกกับการเรียน เราช่วยกันตรวจการบ้านและหาโจทย์เพิ่มเติมเป็นนันทนาการทางวิชาการสำหรับนักวิจัยที่เรียนรู้จากเรา

ในขณะนี้ ลูกศิษย์ในภาคปริกติของผมมาจาก 14 ประเทศ สองทวีป (เอเชียและแอฟริกา) จบหลักสูตร ป.โท 56 คน จบ ป.เอก 61 คน ดีพิมพ์งานวิจัยร่วมกับผมในวารสารนานาชาติกว่าร้อยเรื่อง แต่ลูกศิษย์ทางอินเทอร์เน็ตมีจำนวนมากกว่าและมาจากทุกทวีป ที่มากหน่อยก็เป็นเอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา ผมยังมีอาจารย์พิเศษในหลักสูตรนี้ซึ่งเป็นลูกศิษย์ที่ใช้ซอฟต์แวร์และแพ็คเกจที่ผมเขียนอย่างซ้ำของ และเชี่ยวชาญในการสอนและแนะนำผู้อื่น เขาชื่อ Samuel Ngau เป็นแพทย์ชาว Ghana เนื่องจากเวลาเราต่างกันเขาจึงช่วยตอบคำถามที่นักเรียนทางแอฟริกาและลาตินอเมริกาดังขึ้นได้เร็วกว่าเรา ยิ่งไปกว่านั้นคือ เขาทำด้วยจิตอาสา ไม่ได้คิดค่าบริการทั้งที่เราเสนอไป ผมไม่เคยไปแอฟริกา ได้แต่หวังว่าสักวันหนึ่งจะพบปะสนทนากับเพื่อนร่วมอุดมการณ์คนนี้

หนังสือแบบเรียนด้วยตนเองของผมมีลูกศิษย์นำไปแปลขายในประเทศจีน โดยตีพิมพ์ในสำนักพิมพ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดในด้านสิ่งพิมพ์วิชาการทางสาธารณสุข และเริ่มมีการแปลเป็นภาษาพม่า มีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยในญี่ปุ่นนำไปใช้สอนนักศึกษาของเขา มีนักสถิติชาวสเปนขออนุญาตแปลเผยแพร่ แต่ยังไม่เห็นผลงาน

ประมาณเดือนละสองสามครั้งผมจะมีผู้ใช้แพ็คเกจของผมเขียนจดหมายมาขอบคุณและสอบถามวิธีใช้งานเพิ่มเติม เจานำไปแก้ปัญหาทางวิจัยของเขาซึ่งมีอยู่เรื่องหนึ่งซึ่งตีพิมพ์ในวารสาร New England Journal of Medicine โดยระบุว่าใช้แพ็คเกจ epicalc ของเรา มีนักศึกษาแพทย์ชาวไต้หวันซึ่งสนใจเรียนด้วยตนเองโดยสามารถใช้แพ็คเกจนี้วิเคราะห์ข้อมูลสาธารณสุขของบ้านเขาได้อย่างมีอาชีพ

สหัสวรรษใหม่ เปิดแนวคิดและช่องทางใหม่สำหรับวิชาการ ผมถามน้อง ๆ อาจารย์ทางคณะศึกษาศาสตร์ของหลายมหาวิทยาลัยว่า วิชาครุศาสตร์ ต่างกับวิชาศึกษาศาสตร์อย่างไร ทุกคนตอบว่าเหมือนกัน แต่ผมคิดว่าไม่ ในสองทศวรรษแรกในมหาวิทยาลัย ผมทำหน้าที่เป็นครู สอนนักศึกษาแพทย์ แล้วก็สอนบัณฑิตศึกษา การสอน คือ การถ่ายทอดหรือฝึกหัดให้ผู้เรียนทำได้ตามมาตรฐานหรือตามวัตถุประสงค์ ในทศวรรษที่สาม งานผมเป็นการจัดการศึกษา คือ ทำให้คนได้พัฒนาศักยภาพภายในของตนให้งอกงามเกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ผู้จัดการศึกษากับผู้ศึกษาไม่จำเป็นต้องพบกัน เสมือนผู้สร้างงานศิลปะไม่จำเป็นต้องพบกับผู้เสพงานศิลปะชิ้นนั้น ผมเห็นว่านี่คือมิติที่สองและที่สามของวิชาการ นวภาพ และอรรถประโยชน์

งานวิชาการเพื่อแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนใต้

ขณะที่เรากำลังชุมนุมทางวิชาการในหอประชุมอันทรงเกียรติแห่งนี้ พี่น้องชาวไทยของเราส่วนหนึ่งกำลังระทมทุกข์เรื่องรังจากไฟได้

ตอนนี้กลับมาเล่าเรื่องในเมืองไทยแล้ว ผมขอใช้ระบบปี พ.ศ. อีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2546 ผมได้รับการติดต่อจากคุณหมอสุภกร บัวสาย ผู้จัดการกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) ท่านเห็นว่าผมทำงานในภาคใต้มานานและประสบความสำเร็จทางวิชาการสูง ขอให้ช่วยนำนักวิชาการในพื้นที่ทำงานร่วมกับประชาคม โดยจัดตั้งสถาบันขึ้นเพื่อการนี้ โดยเฉพาะ ในปี พ.ศ. 2547 ผมเริ่มสถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ หรือ ชื่อย่อว่า วพส. ในวันปีใหม่ ช่วงแรกของการทำงานคือการระดมสมัครพรรคพวกมาช่วยกัน

เปิดสำนักงานใหม่ได้ไม่กี่วัน ในวันที่ 4 มกราคม มีการโจมตีค่ายทหารปล้นปืนที่อำเภอเจาะไอร้องจังหวัดนราธิวาส ตามด้วยการไล่ล่าฆ่าประชาชนกลางชุมชนด้วยมีดดาบและปืน สถานการณ์ตึงเครียดล่อหลาม ความหวาดกลัวหวาดระแวงเกิดขึ้นทุกหย่อมหญ้า

สถานการณ์หน้าลี้หน้าขวานแบบนี้ ทุนทางสังคมและทุนทางวิชาการจะช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้นได้อย่างไร ถ้าเราจะต้องเสียหาย ทำอย่างไรเราจึงจะเสียหายน้อยที่สุด และทำอย่างไรเราจึงมีโอกาสพลิกฟื้นสถานการณ์ ผมปรับงาน วพส. ให้รับกับสถานการณ์ทันที ยุทธศาสตร์ คือการสร้างขวัญและกำลังใจของประชาคมวิชาการให้หันเข้าสู่พัฒนาศักยภาพของสถาบันแก้ปัญหาในพื้นที่ ปลายเดือนมกราคมเราจัดประชุมวิชาการ เชิญนักวิชาการจากไทยและมาเลเซีย มาวิเคราะห์ข้อเท็จจริงและประวัติศาสตร์ เพื่ออธิบายว่าใครเป็นผู้ทำการเหล่านั้น เพื่อจุดประสงค์อะไร ข้อสรุปตอนนั้นยังไม่ชัดเจน ในเดือนเมษายน กลุ่มก่อการพร้อมใจกันประกาศศีกก์บรัฐฆอมตายในศาสนสถาน โบราณเพื่อบันทึกประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้สร้างความหวาดกลัววิตกกังวลต่อประชาชนส่วนใหญ่ ความแตกแยกหวาดระแวงร้ายลึกมากขึ้น ผู้คนจำนวนหนึ่งต้องอพยพหนีไฟได้ ไฟนี้ลามเลียเข้ามหาวิทยาลัย มีการขู่วางระเบิด นักศึกษา มอ. ปัตตานีถูกฆาตกรรมทางการเมือง โรงพยาบาลของเราเองในหาดใหญ่ก็ได้รับโทรศัพท์ขู่วางระเบิดต้องมีตำรวจมาทำลายวัตถุต้องสงสัย อาจารย์ส่วนหนึ่งของ มอ. ปัตตานีขอย้ายจากพื้นที่ ส่วนหนึ่งลาออก

ผมเตือนพรรคพวกว่าอย่ากลัวจนเกินไป “ที่ไหนหนักหักกายเข้าหาบหาม” เราจะต้องเรียกขวัญกำลังใจของพวกเรากลับมาใช้วิชาการแก้ปัญหาโครงสร้างความรุนแรงในระยะยาว งานของเราทำมานานแล้ว เรามีต้นทุนทางสังคมสูงพอที่ฟื้นฟูความเสียหายและผลักดันการพัฒนาต่อไปได้ ต้นทุนที่เข้มแข็งในสภาพนี้มีสองส่วน ส่วนหนึ่งคือระบบสาธารณสุขซึ่งผมทำงานมาด้วยระยะยาว อีกส่วนหนึ่งคือระบบสถาบันวิชาการที่ผมทำงานอยู่ ผมมีลูกศิษย์ลูกหาอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดในทั้งสองระบบ ลูกศิษย์ของผมก็มีลูกศิษย์ซึ่งเป็นคนในพื้นที่ทั้งนั้น ในทางภูมิรัฐศาสตร์ตัวเมืองหาดใหญ่สามารถเป็นจุดพักพลที่ปลอดภัยในระดับหนึ่ง เราต้องทำงานเป็นมิดฟิลด์ ต่อเชื่อมแนวหน้าในสามจังหวัดกับแนวหลังที่ส่วนกลางของประเทศตลอดจนต้นตุนานาชาติที่เรามีอยู่ ที่สำคัญ เราต้องพัฒนาศักยภาพให้เครือข่ายแนวหน้าของเราเข้มแข็ง ดั่งเนื้อร้องในบทเพลง “อินโดจีน” ของกรรมาชนที่ว่า “สงครามอันยาวนานจะสิ้นไปด้วยใจของคน” ปัญหาที่มีอยู่ว่าแนวหน้าของเราจะทำอะไรได้บ้างในสถานการณ์เช่นนี้ ถ้าเดินเต็มศึกเราก็กลายเป็นเป้านิ่ม (soft target) ของความรุนแรง ถ้าอยู่นิ่งเราจะเป็นเพียงฝ่ายถูกระทำทางเลือกที่เราใช้ คือ เลือกทำงานเย็นที่ทุกคนรับได้

กลางปี พ.ศ. 2548 อาจารย์ประเวศ วะสี ซึ่งเป็นรองประธานกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ (กอส.) และทางผมจัดประชุมร่วมกันที่ปัตตานี ตั้งคำถามวิจัยพื้นฐานว่ามีผู้ได้รับผลกระทบอย่างน้อยเพียงไร และได้รับการเยียวยาจากรัฐทั่วถึงหรือไม่ เราต้องให้ได้คำตอบในสามเดือนเพื่อจะช่วยให้ผู้ได้รับผลกระทบอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทีมงานจาก มอ. ปัตตานี ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของผมอาสาทำงานนี้ ใช้วิธีวิเคราะห์ฐานข้อมูลหลาย ๆ ฐาน ทั้งหน่วยงานทหาร ตำรวจ และฝ่ายให้ความ

ช่วยเหลือสรุปได้ว่าความช่วยเหลือครอบคลุมได้ร้อยละ 70 สิ่งก็ตามมาก็คือทีมงานวิจัยที่จะดูแลฐานข้อมูลระยะยาว และ ทีมเชี่ยวชาญซึ่งมีทีมเอ็นจีโอในพื้นที่เป็นแกน เราขอเงินจาก คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ หรือ กอสม. มา สมทบกับ วพส. รวบรวมทีมงานในปัตตานีทั้งสองวัฒนธรรมจัดตั้งหน่วยงานวิชาการใหม่ชื่อศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบจังหวัดชายแดนใต้ หรือ สวชด. ในปีต่อมา เราได้ขยายเครือข่ายไปยัง จังหวัดนราธิวาส โดยผนึกกำลังคณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์กับเอ็นจีโอในพื้นที่ตั้งเป็น สวชด. นราธิวาส และวิทยาลัยพยาบาลที่จังหวัดยะลาตั้ง สวชด. ยะลา เราจึงมีทีมกองหน้าด้านเชี่ยวชาญและสันติภาพอยู่ในพื้นที่ สวชด. จะประชุมกันทุกเดือน โดยสลับกันเป็นเจ้าภาพ และผมจะเป็นประธานในที่ประชุมทุกครั้ง สวชด.แต่ละแห่งช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบอย่างครบวงจร เช่น หาบ้านพักฉุกเฉินสำหรับครอบครัวที่รู้สึกไม่ปลอดภัย ช่วยจัดการนำเด็กย้ายโรงเรียน ส่งเสริมอาชีพตามความถนัด ในระยะหลังกลุ่มแม่บ้านเหล่านี้สามารถรวมตัวกันสร้างผลผลิตออกสู่ตลาดเป็นรายได้เลี้ยง ครอบครัวยุติ และช่วยเหลือแม่บ้านที่ได้รับผลกระทบรายใหม่ นอกจากนี้ยังมีผู้เชี่ยวชาญได้รับผลกระทบและให้ความช่วยเหลือแล้ว ยัง รวมกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบซึ่งมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมต่างกันแต่มีความทุกข์เหมือนกันได้พบปะทำงานแก้ปัญหาาร่วมกัน เรา ได้ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรเอ็นจีโอในส่วนกลางช่วยในการพัฒนาผลผลิต ปัจจุบัน สวชด. ปัตตานี และ นราธิวาส ได้ได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากสหภาพยุโรป วพส. จึงมีหน้าที่ช่วยเหลือทางการเงินน้อยลง แต่ผมยังเป็นประธานการประชุมเครือข่ายนี้ทุกเดือน

สรุปว่าท่ามกลางความทุกข์มีดมม สักผมเรายังมีพลังฟื้นฟูตนเอง สิ่งที่เราต้องช่วยกันทำ คือ ปลูกขวัญกำลังใจรวบรวมคนที่มีความสามารถ ให้ช่วยกันพลิกฟื้นสถานการณ์

การฟื้นฟูเชี่ยวชาญเป็นงานเย็นที่ทุกคนรับได้ แต่ก็เป็นการแก้ไขที่ปลายทาง เราน่าจะทำงานด้านทางได้บ้าง การแก้ไขปัญหาระยะยาวอยู่ที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพื้นที่ ผู้คนสำคัญกว่าอำนาจรัฐ ถ้าเราสามารถสร้างคนที่มีคุณภาพทำงานกันเป็นเครือข่าย ไม่ว่าสถานการณ์จะเป็นอย่างไร ดินแดนส่วนนี้จะอยู่ในอำนาจรัฐฝ่ายไหน กำลังคนที่เป็นเครือข่ายถ้ามีคุณภาพ และจำนวนมากพอ ก็จะสามารช่วยเหลือชุมชนให้ผ่านพ้นวิกฤตไปได้ในที่สุด

ทุนมนุษย์ที่ยังสามารถพัฒนาได้ยังมีอยู่อีกมาก โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน ผมวิเคราะห์ว่า มอ. ปัตตานีตั้งอยู่ในพื้นที่สามสิบปี มาแล้ว เป็นที่พึ่งให้ลูกหลานของคนในพื้นที่ได้เรียนต่อระดับมหาวิทยาลัยโดยไม่ไกลบ้าน ไม่ว่าบ้านเมืองจะเป็นอย่างไร สามจังหวัดเป็นบ้านของนักศึกษา มอ. ปัตตานี ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์อาจารย์ลูกศิษย์เป็นต้นทุนที่สำคัญที่ต้องนำมาใช้ แก้ปัญหา อีกประการหนึ่ง บัณฑิตในพื้นที่ซึ่งจบปริญญาตรีไป มักชอบหางานทำในพื้นที่เนื่องจากไม่ค่อยสะดวกที่จะต้องไปทำงานทำไกล ๆ ในสังคมซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่ใช่มุสลิม ถ้าเราสามารถพัฒนาคนเหล่านี้ ให้พัฒนาสังคมได้ พวกเขาจะเป็นส่วนหนึ่งที่ฟื้นฟูสันติภาพในที่สุด

เมื่อครั้งเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยผมมีเพื่อนในสาขาสังคมศาสตร์จำนวนมาก เราฝันที่จะทำงานพัฒนาชนบทด้วยกัน หลายคนออกชนบทเป็นครู บางคนเป็นบัณฑิตอาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งก่อตั้งโดยอาจารย์ป๊วย อึ้งภากรณ์ อาจารย์เชื่อว่าบัณฑิตควรออกไปเรียนรู้ว่าสังคมชนบทอยู่กันอย่างไร ผมคิดว่าข้อนี้ดี เราน่าจะตั้งบัณฑิตอาสาของ มอ. ได้ แต่ วัตถุประสงค์และยุทธศาสตร์ต้องไม่เหมือนของอาจารย์ป๊วย เพราะบัณฑิตของเราเป็นคนชนบทอยู่แล้ว สิ่งที่เราควรให้ สอดคล้องกับสถานการณ์ คือ หนึ่ง พัฒนาตัวบัณฑิตเองให้มีคุณธรรมความสามารถ สอง ให้บัณฑิตมีส่วนในการพัฒนา ชุมชน และ สามให้บัณฑิตเป็นคนเชื่อมโยงระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน เพื่อทำให้มหาวิทยาลัยต้องปรับบทบาทของตัวเองไปด้วย โดยวิธีนี้โครงการบัณฑิตอาสาของเราจะช่วยแก้ไขปัญหาไฟใต้ได้ในระยะยาว โครงการนี้เรียกชื่ออย่างดี บอ. มอ. ได้รับการตอบสนองอย่างดีจากชุมชน สามารถเกาะติดพื้นที่ได้ดี และอาจารย์ในมหาวิทยาลัยก็ตอบสนองอย่างดี ต่อมา เมื่อเกิดมหาภัยสึนามิ บอ.มอ. ส่วนหนึ่งขึ้นไปช่วยชาวบ้าน ทำงานและอยู่อาศัยในดินที่เหมือนชาวบ้านตลอดหกเดือน ทำให้เราได้คิดว่าควรขยายพื้นที่ฝึกอบรมให้เต็มภาคใต้ และรับบัณฑิตที่อยู่นอกสามจังหวัดชายแดนด้วย ปัจจุบัน บอ.มอ. จบไปแล้วห้ารุ่น จำนวนรวมร้อยละกว่าคน ทำงานต่าง ๆ ในภาคใต้ โดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนค่อนข้างมาก การที่บัณฑิต

อาสาของพวกเราใช้เวลาฝึกอบรมเพิ่มเติมหนึ่งปี ได้พัฒนาความสามารถด้านชุมชนทำให้เป็นที่ต้องการของหน่วยราชการ และองค์กรพัฒนาอย่างมาก ต่างกับคนที่จบจากมหาวิทยาลัยโดยเรียนจากห้องเรียนอย่างเดียว โครงการ บอ.มอ. เริ่มได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิสยามกัมมาจลเมื่อต้นปี พ.ศ. 2553 นี้ หวังว่าจะได้ทุนจากแหล่งอื่นเพิ่มเติมในอนาคต

การเชี่ยวชาญผู้ได้รับผลกระทบและบัณฑิตอาสา เป็นสองในสามเสาของ วพส. เสาที่สาม คือการพัฒนาการวิชาการในพื้นที่ให้สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน นักวิชาการก็มีความต้องการเหมือนคนทั่วไป คือ เมื่อบรรลุความต้องการพื้นฐานทางสรีระแล้ว ก็ต้องการความสำเร็จและความยอมรับ ถ้าเราทำให้เขาได้รับความยอมรับและความสำเร็จจากการทำงานชุมชน เขาก็จะรักงานชุมชน ผมหาศักยภาพเป็นนักวิชาการอาวุโสชักชวนน้อง ๆ ในสาขาวิชาต่าง ๆ มาช่วยกันสร้างทีมและสร้างกระแส ในระดับบนเราจัดสัมมนาเรื่องนี้ เรียกร้องให้ มอ. และสำนักงานการอุดมศึกษาแห่งชาติ (สกอ.) จัดให้นักวิชาการในเครือข่ายสามารถเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการได้โดยอาศัยงานวิชาการในชุมชน เนื่องจากผมมีผลงานทางวิชาการประเภทตีพิมพ์ในวารสารนานาชาติมากและมีตำแหน่งวิชาการสูงอยู่แล้ว การที่ผมเป็นผู้นำเรียกร้องครั้งนี้ จึงได้รับความสนใจจากหลายฝ่าย แต่เรื่องก็เงียบไปเนื่องจากทาง สกอ. จัดระบบเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการใหม่ซึ่งไม่เหมาะสมโดยให้อาจารย์ต้องระบุระดับความเป็นเจ้าของผลงานเป็นคำร้อยละซึ่งไม่มีประเทศใดในโลกปฏิบัติ ระบบของ สกอ. นอกจากไม่ได้คำนึงถึงว่าประเทศชาติจะได้ประโยชน์โดยตรงอะไรจากการปูนบำเหน็จนักวิชาการแล้ว ยังทำให้อาจารย์เห็นแก่ตัว ปัจจุบันเริ่มมีการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการการอุดมศึกษา (กกอ.) ประชาน คือ อาจารย์วิจารณ์ พานิช เห็นด้วยว่าร้อยละ 80 ของงานวิจัยในมหาวิทยาลัยน่าจะเป็นงานวิจัยที่นำไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรง คงต้องตามดูกันต่อไปว่ามวลสารขนาดใหญ่ของวงการวิชาการจะขยับตัวตอบรับความต้องการของสังคมได้มากน้อยเพียงไร

สำหรับนักวิชาการที่มาร่วมกระบวนการนั้น ผมบอกทุกคนว่าให้มียุทธศาสตร์สามอย่าง คือ หนึ่ง ทำงานเป็นทีม สอง ทำงานเพื่อชุมชน และสาม ทำงานให้นำไปสู่ผลงานวิชาการเพื่อตัวเองได้ประโยชน์ด้วย กระบวนการให้ทุนของเราจะเน้นทั้งสามอย่าง การทำงานเป็นทีมที่สำคัญ คือ มีธรรมาภิบาล สร้างการมีส่วนร่วมทุกระดับ โปร่งใสตรวจสอบได้และมีประสิทธิภาพ เรามีการอบรมทั้งอาจารย์และเจ้าหน้าที่ให้งานธุรการและการเงินในโครงการย่อยที่รับทุนไปจากเรามีมาตรฐานพร้อมบริการตรวจสอบ ผมมีข้อเสนอแนะด้านการสร้างทีม คือ พยายามสร้างทีมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีทั้งสองเพศ และมีหลายวัย สำนักงานที่มีความหลากหลายเช่นนี้เท่านั้น จึงจะสามารถแก้ปมปัญหาทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนได้ นอกจากนี้ นโยบายที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เข้าหากลุ่มที่มีโอกาสน้อยกว่า ผมให้ความสำคัญกับสถาบันอุดมศึกษาขนาดเล็ก ได้แก่ วิทยาลัยต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏ สถาบันพลศึกษา วิทยาลัยพยาบาล วิทยาลัยเกษตรกรรม ซึ่งอยู่ในพื้นที่ของความขัดแย้ง เราทำงานร่วมกันกับเขา พัฒนาหน่วยงานเหล่านั้นให้มีสมรรถนะทางวิชาการและสมรรถนะทางวัฒนธรรม เขาช่วยชาวบ้านได้มากกว่าเรา เพราะเขาอยู่กับชาวบ้านโดยตรง ยิ่งเขาช่วยได้มากเท่าไรสังคมในพื้นที่ยิ่งร่มเย็นลงเท่านั้น คณะศึกษาศาสตร์เป็นคณะที่ผมทำงานด้านนี้ด้วยมากที่สุด เขามีหน้าที่ผลิตครู และครูก็เป็นเป้าหมายที่ถูกโจมตีบ่อย เนื่องจากถูกเห็นว่าเป็นสัญลักษณ์ของการรุกรานทางวัฒนธรรมที่ชาวสยามต้องการครอบงำชาวมลายู โครงการหนึ่งของคณะศึกษาศาสตร์ที่ได้ผลดี คือ ชุดโครงการการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรม มีกลุ่มอาจารย์เข้าร่วมสร้างเทคนิคการเรียนการสอนต่าง ๆ เช่น ดนตรี นิทาน และงานศิลปะ ให้เด็กนักเรียนสองวัฒนธรรมเรียนในโรงเรียนเดียวกันได้ ชุดโครงการนี้ทำให้ได้เทคนิคการสอนที่หลากหลาย เมื่อได้ผลงาน เราก็จัดอบรมการเขียนรายงานลงวารสาร อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ได้นำผลการศึกษานี้ไปตีพิมพ์และนำเสนอที่ต่างประเทศ เป็นที่สนใจของวงการการศึกษาที่ใช้พหุวัฒนธรรมสร้างสันติภาพ และที่สำคัญกว่านั้น คือ ทางคณะ ฯ จัดอบรมครูภายในพื้นที่นักร้อยโรงเรียน โดยได้รับการสนับสนุนจากแหล่งทุนต่าง ๆ ถ้าโครงการเหล่านี้ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและได้ผล ไฟใต้น้ำจะเย็นลงบ้าง

เรื่องสุดท้ายที่จะเล่าสู่กันฟังที่เกี่ยวกับไฟใต้และก็เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย คือ โครงการอาเจะห์ จังหวัดอาเจะห์เป็นจังหวัดตะวันตกสุดของประเทศอินโดนีเซีย มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การเมืองและเศรษฐกิจ เนื่องจากเป็นจุดขึ้นบกจุดแรกของเรือสินค้าจากมหาสมุทรอินเดียไปจีน ดังกล่าวในตอนต้นแล้วว่าอินโดนีเซียมีชาติพันธุ์มากมาย

เนื่องจากเป็นเกาะ อาจะห์ก็มีชาติพันธุ์หลากหลายเหมือนกันเนื่องจากเป็นทางผ่านของคนหลายชาติ แต่ปรากฏว่าคนเหล่านี้มีกระบวนการสร้างผู้นำ ทำให้พื้นที่นี้มีความเป็นท้องถิ่นนิยมสูง (คล้าย ๆ คนปักยี่ได้) อาจะห์เป็นเมืองขึ้นของดัชชี่อยู่ยาวนาน แต่ก็ต่อสู้ดิ้นรนอย่างมาก ในที่สุดก็เข้าร่วมกับอินโดนีเซียทำสงครามขับไล่ดัชชี่ พอมีสงครามโลกครั้งที่สองก็ด้วยการรบกับญี่ปุ่น หลังสงครามสงบ อาจะห์เป็นส่วนหนึ่งของอินโดนีเซีย ความไม่พอใจเกิดขึ้นมากในยุครัฐบาลเผด็จการทหาร เมื่ออินโดนีเซียให้สัมปทานการขุดเจาะแก๊สที่อาจะห์คืนให้เจ้าของพื้นที่น้อยมาก ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์กับปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรทำให้เกิดสงครามขนาดใหญ่ตั้งปี พ.ศ. 2541 มีคนตายจากสงครามราว 12,000 คน ในปี 2547 เกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ตามด้วยคลื่นสึนามิ มีคนตายอีกราวสองแสนคน คู่สู้รบทั้งสองฝ่ายจึงหันมาเจรจาปรองดองกันได้สำเร็จ

เนื่องจากผมคุ้นเคยเข้าออกอินโดนีเซียบ่อย ปัญหาของอินโดนีเซียที่จังหวัดรอบนอก เช่น อาจะห์ ปาปัว และติมอร์ตะวันออก ต้องการแยกตัวออกไปเป็นปัญหาที่น่าสนใจ รัฐต่าง ๆ ในโลก มักจะถูกมารวมกันด้วยอำนาจทางการเมือง และแยกตัวออกไปด้วยกระบวนการทางเศรษฐกิจและการเมือง ปี 1990 สหภาพโซเวียตแตกกระสานซ่านเซ็นและรัฐเล็กรัฐน้อยกลับมารบกับรัสเซีย ในทางตรงกันข้ามยุโรปตะวันตกกับพยายามรวมกันเป็นสหภาพยุโรป เพื่อแข่งกับสหรัฐและญี่ปุ่น นอกจากอินโดนีเซียแล้ว เพื่อนบ้านฝั่งตะวันตกของเรา คือพม่าก็มีปัญหาเรื้อรังเรื่องคนกลุ่มน้อย ของเราเองก็มีปัญหาเรื่องสามจังหวัดนี้แหละ

คนที่เข้าป่าในยุคเดือนตุลาที่จะรู้ว่าเรามีอายุน้อยลาว อัยน่องเวียดนามและจีนหนุนหลังพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท) ช่วยฝึกทหารให้กองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (ทปท) และเวียดนามก็ใช้พื้นที่จรยุทธ์ของทปท.เข้าจารกรรมล้างความลับฐานทัพอเมริกันในไทย ขณะที่รัฐบาลทหารของไทยส่งทหารไปช่วยอเมริกันรบในเวียดนามเพื่อรักษาสภาพรัฐบาลหุ่นเชิด เพื่อนบ้านที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกันก็ต้องช่วยกัน ถ้าทฤษฎีนี้ถูกต้อง กองกำลังอาจะห์ต่อต้านอินโดนีเซียกับกองกำลังต่อต้านรัฐสยามในอดีตนั้นก็ต้องร่วมมือกัน การเปลี่ยนแปลงของสงครามในอาจะห์เป็นโอกาสอย่างหนึ่งของกระบวนการสร้างสันติภาพของสามจังหวัดไทย ผมติดต่อกับแทนมุลนิริ์ร็อกกีเฟลเลอร์ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอินโดนีเซีย ขอความช่วยเหลือให้เขาหาคนช่วยให้ผมเข้าไปสร้างเครือข่ายในอาจะห์ให้ได้ กลางเดือนธันวาคม 2548 ก่อนครบรอบหนึ่งปีสึนามิ ในวันทำพิธีสงบศึกตัดปิ่นในอาจะห์กองทัพไทยร่วมกับกองกำลังรักษาสันติภาพซึ่งนำโดยฟินแลนด์อยู่ที่นั่น ผมและพรรคพวกคือ อาจารย์อูไร หัตถกิจ จากคณะพยาบาลศาสตร์ มอ. และอาจารย์มัสสัน มาหะมัด จากวิทยาลัยอิสลามยะลา ก็ถึง อาจะห์เป็นครั้งแรก อาจารย์อูไร เคยสอนนักศึกษาพยาบาลจากอาจะห์ก่อนที่จะเกิดสงครามกลางเมือง อาจารย์มัสสัน เป็นชาวมะลายูมุสลิมบ้านอยู่จังหวัดนราธิวาส ผ่านการศึกษาขั้นสูงทั้งในระบบของไทยและในระบบอาหรับและอยากเห็นสันติภาพในชายแดนใต้ พอไปกินข้าวด้วยกันพ่อค้าขายข้าวผัดรู้ว่าพวกเราจากปัตตานีก็ทักทายและบอกว่าเขาเคยเข้าไปขนอาวุธแคว้นนั้น ถ้าอาจารย์มัสสันไม่ได้ไปด้วยไหนเลยเราจะเจอความจริงจากปากของชาวบ้านอาจะห์ เมื่อรู้ว่าทฤษฎีช่วยเหลือกันทางการเมืองของผมถูกต้อง ผมยังมั่นใจว่าการช่วยกันสร้างสันติภาพก็น่าจะทำได้

คืนแรกเราพักในโรงแรมที่เพิ่งซ่อมแซมจากความเสียหายจากคลื่นยักษ์ยังไม่เรียบร้อย สภาพทุลักทุเลมาก วันรุ่งขึ้นเราก็ได้พบกับศิษย์เก่าของอาจารย์อูไรที่คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเซียงเก้วล่าห์ สองสามวันหลังจากสำรวจสภาพความเสียหายของอาจะห์ ผมก็เริ่มเขียนโครงการความร่วมมือระหว่าง มอ. กับมหาวิทยาลัยแห่งนั้นที่พื้นบ้านของพยาบาลศิษย์เก่า มอ. คนนั้น จากนั้นก็ส่งไปขออนุมัติจากมุลนิริ์ร็อกกีเฟลเลอร์ได้สำเร็จ กิจกรรมความร่วมมือมีสามด้าน ประการแรก คือ การสนับสนุนการเดินทางแลกเปลี่ยนเยี่ยมชมกันไปมาทั้งสองฝ่ายในหลาย ๆ ระดับ ประการที่สอง คือ ทุนการศึกษาให้อาจารย์พยาบาลจากอาจะห์มาเรียนใน มอ. ประการที่สาม คือ การพัฒนาชุมชนชนบทในอาจะห์โดยอาศัยบัณฑิตพยาบาลคล้าย ๆ กับ บอ.มอ. ของเราที่เล่ามาแล้ว ต่อมาผมได้ทุนเพิ่มเติมจากมุลนิริ์โรเบิร์ต-วูด-จอห์นสันเพิ่มเติมอีกเพื่อขยายกิจกรรมความร่วมมือที่มีอยู่

สี่ห้าปีที่ผ่านมานี้โครงการอาเจาะห์เป็นไปด้วยดีมาก มีการแลกเปลี่ยนตั้งแต่ระดับอธิการบดี อาจารย์ วิทยากรจากต่างมหาวิทยาลัย นักศึกษา บัณฑิตอาสา จนถึงปราชญ์ชาวบ้านทั้งสองฝ่าย ชาวอาเจาะห์เข้ามาเยี่ยมเรา ได้เข้าชุมชนเห็นกิจกรรม บัณฑิตอาสาและ สวชด. ตลอดจนเยี่ยมเยียนผู้ป่วยที่บาดเจ็บจากความรุนแรง เขาเห็นว่าประเทศไทยดูแลผู้ได้รับผลกระทบดีมาก ทางเราก็เข้าใจอาเจาะห์ดี ความหวาดระแวงต่าง ๆ ค่อย ๆ หายไป ในป็นี้นี้ทาง ผู้ว่าราชการจังหวัดอาเจาะห์ขอให้ทาง มอ. ช่วยเหลือพัฒนาจังหวัดนั้นเป็นการใหญ่ เมื่อเริ่มโครงการนักศึกษาพยาบาลอาเจาะห์มาเรียน มอ. โดยทุนที่ผมหามา ปัจจุบันเขามาด้วยทุนของอาเจาะห์เอง ความสำเร็จของโครงการนี้ทำให้พวกเราม่กำลังใจในการทำงานต่าง ๆ เพิ่มขึ้นไปอีก

ท่านอาจารย์และท่านผู้ฟังการบรรยายครับ ผมได้บรรยายครบสามเรื่องตามที่สัญญาไว้ จากการสร้างตนเองทางวิชาการเป็นการสร้างสถาบัน และเป็นสถาบันที่เลี้ยงในระดับนานาชาติ การสร้างนวัตกรรมทางการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์ และการแก้ปัญหาระยะยาวของจังหวัดชายแดนใต้ อยากจะทบทวนความเห็นของผมอีกครั้งว่าความสำเร็จหลายอย่างที่เล่ามานี้ น่าจะมาจากยึดกุมหลักคิดประยุกต์ในการทำงาน การบริหารแบบอุ้มหิ้วทำให้อ่านจเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญ การทำงานที่ท้าทายและยากลำบากเป็นการพัฒนาคุณค่าในชีวิต ทำให้รู้ว่าอยู่เพื่ออะไรและจะเสี่ยงเพื่ออะไร การเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นสมรรถนะที่อยากฝากให้น้อง ๆ ฝึกฝนไว้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ผมมีความสุขตลอดสามสิบปีที่สองของชีวิต ซึ่งเป็นสามสิบปีแห่งวิชาการ

สุดท้ายนี้ ผมขอกราบขอบพระคุณอาจารย์อรรถสิทธิ์อีกครั้ง ที่ได้ชวนผมมาเล่าประสบการณ์ให้พวกเราฟัง ผมขอบคุณและขอประกาศกิตติกรรมว่า ผลงานต่าง ๆ เป็นผลงานร่วมกันของทีมงานหลายทีม ซึ่งผมเข้าไปทำงานด้วยในช่วงเวลาและสถานที่ต่าง ๆ ขอให้พวกเราผู้ฟังและผู้อ่านหนังสือเล่มนี้มีความสุข สร้างสันติในใจตนเองเพื่อสังคมที่ดีขึ้นในอนาคต